

M L A D I K A

LETNIK VII. DRUŽINSKI LIST S PODOBAMI 1926. ŠT. 12.

Kruh.

Povest Slovenske Krajine. — Spisal Matija Malešič.

Triindvajseto poglavje.

Ritoper povesi pogled.

»**O**bsodite me, v dosmrtno ječo me zaprite — do zadnjega diha bom ponavljal: Nisem zažgal! Nisem slutil, da bi mati... Če so sploh oni...« Zastane beseda Andražu.

Toliko žalosti in potrnosti in obupa je v njegovem bledem obrazu in vdratih očeh, da zatavajo pogledi preiskovalnega sodnika na Ritoperja.

»Dokazov nimate za sumnjo, da je zažgal Andraž Sotlič? Ali da je pomagal materi, ali vsaj vedel za njen namen?«

»Da sem vedel, da je taka hudobija mogoča, bi pazil...«

»Ne pripomnite torej ničesar k zagovoru Andraža Sotliča?«

»Pripomnim! Le čemu sem se trudil vse svoje življenje, vprašam? Pogorišče... Ves moj življenjski trud pogorišče... Zlobna roka, roka nore babnice morda...«

Razgiblje se v Andražu: »Žanjete, kakor ste sejali! Če so mati res zažgali, kdo jih je prisilil k temu? Kdo jih je pogнал v norišnico?«

»Ali ga čujete, gospod sodnik? O, sedaj se ne čudim, da niso hoteli niti gasiti! Strašni so ti ljudje!«

»Strašni smo! Gospod sodnik, kar obsodite me, zaprite me! Nisem kriv — ali čul sem, da jetnikov ne pustite umirati gladu. Če me izpustite, umrem lakote. Delati ne morem, mati v norišnici, za roko nisem dobil ni pišivega zrnca...« Zamahlja prazen desni rokav Andraževega sukniča proti sodniku, zamahlja proti Ritoperju. »Da imam roko, da bi mogel delati, o, da bi mogel delati... Vsaj za vsakdanji kruh, da bi mogel zaslužiti...« Vzdih je grenak, ko pritajeno ihtenje hrope iz Andraževega grla.

»Dokaze za Sotličovo krivdo!« zahteva hladno sodnik in zre prodirljivo Ritoperja.

»Vtepel si je v glavo misel, da mu moram plačati odškodnino; hujskali so ga, da sem ga dolžan do smrti preživljati...«

»Dokaze za krivdo, sem rekel! Ali so to dokazi za njegovo krivdo?« Vse ledene so sodnikove besede. Ko da mislijo Ritoperju kaj očitati, tako zvenijo.

»Dokazi, dokazi... Krivda, krivda... Hiša je pogorišče...«

Sodnik zamahne z roko in ustavi tok Ritoperjevih besed. —

»Na kruh mislim, na ženo, na lačno dečico, ne na požiganje! Da mi rodi domača zemljica toliko, da bi ne stradala dečica — nikdar bi ne šel nikamor s palirji. Ne bil bi sedaj tu...«

»Kaj ste mislili s tisto grožnjo ob razdelitvi zrnja. Veren? Čakaj, Ritoper!« ste rekli in mu z roko zagrozili!«

»Niti ne vem več, kaj sem vse tedaj rekel. Bil sem silno razburjen, vznemirjen sem bil, jezen sem bil, srdit sem bil, ves potr sem bil. Otročički so se veselili kruha, žena je komaj čakala, da jih nasiti iz prisluzenega silja — pa mi odtegne skoro mesečni zaslužek. Delal pa sem več ko drugi! Poglejte moje roke!«

»Kaj ste mislili s tisto grožnjo, mi povejte! Drugo me ne zanima!«

»Sam ne vem. Morda sem res mislil, da mora Ritoperja zadeti kazen za vse vnebovpjoče, kar nam je naredil. Hudo mi je bilo pri srcu, da tega niti povedati ne morem. Mislil sem zimo preživeti doma med deco, pa sem uvidel, da ne bo šlo. In iti prvič v slavonske gozdove ali v štajerske tovarne...«

»Radi tistih borih tridesetih kil pšenice bi morali iti čez zimo v gozdove ali v tovarno? Koliko časa bi pa živela Vaša družina s tridesetimi kilami?«

»Pri nas se pozna vsaka pest pšenice! Vsako zrnce zaleže! O, da veste, kako težko je prisluzeno! In da veste, kako težko je gledati deco lačno! In da veste, kako boli, če je pošteno in z znojem in žulji in za ljubljeno deco prisluzeno, pa Vam palir...«

»Ritoper, ali mislite, da bi ga opazili, če bi se plazil popoldne okoli Vaše domačije?«

»Gostilna je bila polna gostov, nisem imel kedaj pohajkovati okoli hiše.«

»Ali ga niste videli, da bi govoril po razdelitvi zrnja s Sotličko?«

»Nisem!«

»Tudi Vi ne, Časar?«

»Nisem, gospod sodnik!«

»Nihče me ni mogel videti! Gospod sodnik, bežal sem pred Sotličko, skrival sem se je! Andraža je pri odhodu na poljsko delo izročila mojemu varstvu...«

»Lepo si ga čuval, tiha voda,« uteče Ritoperju.

»Dokaze za Verenovo krivdo! — Druge opazke shranite zase!« Hladna je sodnikova beseda, oster je njegov pogled.

Ritoperja jezi: »Povedal sem, da nisem imel kedaj pohajkovati okoli hiše...«

»Veren, ali bi mogli pokazati tisto trgovino v Radgoni, v kateri ste bili na Vse svete?«

»Bil«

»Ali bi Vas trgovec spoznal?«

»Ne vem! Dosti ljudi je bilo v trgovini.« Hipoma se Verenu posveti v glavi in živahno pove: »Če mene ne spozna, spozna blago za obleke, ki sem ga kupil.«

Sodnik narekuje pisarju. —

»Ivan Sukič! Oče je zanetil v Vas sovraštvo do Ritoperja?«

»Oče mi ni nikdar govoril o Ritoperju, zato tudi ni mogel v meni zanetiti sovraštva do njega. Prepošten je moj oče, da bi kedaj izrekel Ritoperjevo ime...«

»Sukič!« Sodnik udari z roko po mizi in ostro pogleda Ivana.

»Sedaj sami vidite, kaki so!« vzkipi Ritoper.

»Sukič, tako ne boste govorili pred menoj! Ali mislite, da nimamo sodniki drugega dela dovolj in bomo sodili le radi razžaljenja časti?«

Ivan molči.

»Sovražite Ritoperja?«

»Da!« Kratko in ostro pove Ivan in ne odmakne pogleda s sodnika.

Samega sodnika osupne taka odkritosrčnost in ta prejasni izraz mržnje. Pozorno zre Ivanu v oči, ko da se čudi in ko da ne verjame, da osumljenec tako samega sebe pokopava.

Ivan ne povesi pogleda pred sodnikom.

Ritoper odpira usta, ko da hoče nekaj reči. Beseda pa ne pride iz grla, Napeto zre v sodnika.

»Zakaj ga sovražite?«

»Ker ni drugega vreden!«

»Čujete, gospod sodnik, čujete...« Ritoperju se grgraje trga iz grla.

»Sukič, opomnil sem Vas že, da ne žalite priče! Vzroke svojega sovraštva mi povejte, to hočem!«

»Da ste videli, kako me je poniževal na marofu.«

»Sami ste se ponudili na delo, ali ne?«

»Sem! Prisiljen, ker je premotil Ilonko...«

»Kdo je ta Ilonka?« Sodnik je pozoren.

Ivan se za hip zmede in povesi pogled. Ničesar ne odgovori sodniku, ko da mu je žal, da je imenoval njeno ime.

»Povejte, koga mislite z Ilonko?«

»Neko dekle iz naše vasi.«

»Kako se piše tisto dekle?«

»Ilonka Šiftar!«

»Helena Šiftar?« vpraša sodnik.

Ivan ga vprašaje gleda in ne razume, čemu kaže sodnik toliko radovednosti za Ilonko.

»S Heleno Šiftar se imata rada?«

Ivanu plane rdečica v blede lica. Uporno gleda sodnika in jezno, ničesar mu ne odgovori. Kaj ima sodnik pravico izpraševati stvari, ki ga nič ne brigajo in ki nimajo s preiskavo nobene zveze?!

»Odgovorite!« Strogo reče sodnik, ko da mu je Bog ve koliko na tem, da izve.

»To ne spada sem!« Ivan gleda ostro sodniku v oči in govori uporno.

Sodnika odgovor razjari. »Učili me boste, kaj spada sem in kaj ne?! Učili me boste, kaj smem vprašati in kaj moram ugotoviti...«

Ivan se zave. »Rad jo imam... Rad sem jo imel...«

»In ona?«

»Ne vem! Morda me ima rada... Ne! Mislim, da me nima! Noče biti moja žena, še govoriti noče z menoj.«

»Sprta sta torej?«

»Noče govoriti z menoj. Vprašal sem jo, če hoče biti moja žena. Pa noče.«

»Tako.« Sodnik preskoči: »Ritoperja torej sovražite, ker Vas je poniževal na marofu...«

»Prodati jo je hotel!« plane gnevno iz Ivana.

»Ritoper jo je hotel prodati grajskemu upravitelju...«

»Koga, koga je hotel prodati?«

»Ilonko... Heleno Šiftar je hotel prodati grajskemu upravitelju.« Silen srd gori v Ivanovih očeh. Kot da je pozabil, da stoji pred sodnikom in je osumljen požiga, se obrne proti Ritoperju, ko da mu hoče pljuniti v obraz.

»Ni res!« vzkipi Ritoper. »Tisti starec je bil ves zateleban vanjo. Če bi izžela iz njega kako darilce, bi ji ne škodovalo!«

»Fej!« Ivan pljune pred Ritoperja.

»Sukič!« Sodnik z vso močjo udari s pestjo po mizi. »Vedite se dostojno, ali Vas bom kaznovall!«

Ritoper se ohrabri. »Če je tak, naj pa ima! Sam si je kriv!« Stopi tik k sodnikovi mizi in pove s povzdignjenim glasom: »Ivan Sukič že tako spada v zapor, gospod sodnik! Tistega upravitelja je zahrbtno napadel in pobil. Razbil mu je črepinjo. Da mu niso takoj pomogli, bi najbrž umrl. Ali ni resnica, kar govorim, Česar?«

»Resnica!«

Sodnik pogleda Ivana, pogleda Česarja, pogleda Ritoperja in pomolči. Obrne se proti Ivanu: »Da Vas zakrknjeno sovraštvo privede tako daleč, ne bi mislil.«

Ritoper zaničevalno pogleda Ivana, se vrne na svoje mesto in pričakovaje zre v sodnika. Ivan molči.

»Res ne bi mislil!« ponovi sodnik in gleda Ivanu v oči. »Pomislite le, da ste z eno vžigalico uničili imetje, ki ga je Ritoper dolga desetletja zbiral...«

»Gospod sodnik!« V Ivanu vzkipi, stopi korak proti sodniku in ga plamteče gleda. »Vendar ne mislite, da sem jaz zažgal?!«

»Ne mislim! Zdi se mi le, da Vam dokažemo.«

»Trdite, da ste bili tedaj pijani, ko ste legli spat v stog slame. Zakaj ste se napili?«

»Iz jeze.«

»Kdo Vas je razjezil?«

Ludovik Grilc: V cerkvi sv. Marka v Benetkah.

»Nikdar! Upravitelja sem pobil — priznam! Rito-perja ne morem videti — priznam! Grozil sem mu dan pred Vsemi svetniki — priznam! Zažgal pa nisem, nisem, nisem! In če me obsodite na smrt na vislicah, bodo moje zadnje besede: Nedolžen sem! Zažgal nisem!«

»Ženske.«

»Helena Šiftar?«

»Tudil!«

»Kaj sta se pogovarjala z Gezo Horvatom?«

»Na ženske sva zabavljala!«

»Sta govorila tudi o Ritoperju?«
 »Tudi!«
 »In sta zabavljala tudi nanj?«
 »Sva!«
 »In o požigu? Sta govorila?«
 »Zakaj me mučite, gospod sodnik? Groza bi me bilo, da le v sanjah zažgem...«

Sodnik pomolči in gleda živo v Ivanove oči. Ivan ne povesi pogleda. Žalost in nejevolja sta v njegovih očeh.

»Ali je bil Geza Horvat tudi tako pijan kot Vi?«
 »Zanj ne vem!«
 »Ali Vas res ni nihče videl spati v stogu slame? Nihče, nihče?«

»Spal sem in nisem nikogar videl.«
 »Vsaj doma so bili morda v skrbeh in so Vas iskali?«

»Morda...« Hipoma zagori v Ivanovih očeh neko spoznanje. »Malo se spominjam, natanko ne vem... Če me ne vara spomin, sem si le malo slame izpulil iz stoga in legel nanjo. Ko sem se prebudil, sem se komaj izmotal iz slame, na debelo sem bil pokrit z njo. Morda so bili mati, ki so me pokrili, da bi se ne prehladil.«

»Morda je bila pa Helena Šiftar?«
 Nejevolja spreleti po Ivanovem obrazu. »Mar ji je! In še za pijanega, kakor sem bil...«

Sodnik se naglo obrne k Ritoperju. »Da bi se plazil popoldne ali proti večeru okoli Vaše hiše, niste videli? Da bi govoril s Sotličko?«

»Nisem!«
 »In Vi, Časar?«
 »Nisem!«
 »Ritoper, kaj pripomnite k Sukičevemu zavoru?«

»Ah, gospod sodnik! Taka hiša, taka hiša, kot je bila moja...«

»Dokaze za krivdo Ivana Sukiča povejte!«
 »Ne razumem se na Vaše dokaze! Hiša, moja nova, moja lepa nova hiša je pogorišče z ožganimi zidovi! Tudi če mu dokazete in ga kaznujete...«

Sodnik zamahne z roko, zajezi Ritoperjeve besede, narekuje pisarju. —

»Helena Šiftar mlajša!«
 Ivana zbode beseda, ko da ga je pičil gad. Dvigne glavo, zapiči pogled v sodnika, odpira usta in ga gleda, gleda, ko da ga ni razumel, ko da se mu sanja.

Ilonka vstopi v sobo.
 »Ilonka!« krikne ko v strahu in ko v groznih sanjah Ivan.

Ilonka obstoji pri vratih in ga plaho pogleda. Zmede se, rdečica ji plane v obraz, povesi pogled in ne ve, kaj naj napravi.

»Ilonka!« Ivan stopi korak proti njej.
 »Sami ste se ponudili za pričo, Helena Šiftar!« reče sodnik.

»Sem!« Ilonka se opogumi in stopi pred sodnikovo mizo.

»Zakaj?«
 »Ker ste zaprli nedolžnega človeka.«
 »Kdo je nedolžen?«
 »Ivan!«
 »Kateri Ivan?«
 »Sukičev!«

»Ali tale?« Sodnik pokaže na Ivana. Ali je hudomušen, ali mu ugaja Ilonkina zadrega in Ivanovo presenečenje, ali ima Bog ve kak namen.

»Da, tale ni zažgal in ste ga po krivici zaprli.« Ilonka plaho pogleda v blede Ivanovo lice, povesi pogled, ga naglo zopet dvigne in zre sodniku v oči.

»Kako dokazete, da ni kriv?«
 »Na Vseh svetnikov dan, kmalu popoldne je legel v stog slame in zaspal. Spal je, dokler niso ljudje skričali, da gori. Če se ni po nesreči vnelo in je res kdo zažgal, je zažgal proti večeru, v mraku — tedaj je Ivan spal.«

»Kako, da veste s tako gotovostjo, da je Sukič tedaj spal?«

»Videla sem ga!«
 »Morda ste ga videli, ko je legel v slamo in zaspal. Med spanjem se je prebudil, se splazil do Ritoperjeve hiše...«

»Ni, ni, ni! Spal je ko ubit vse do tedaj, ko so ljudje skričali: Ogenj, ogenj! Pri Ritoperju gori...!«

»Kaj ste ga ves čas opazovali, da tako vneto trdite?«

Ilonka molči v zadregi.
 »Povejte!«
 »Sem! Iz naše kočice se lepo vidi tisti stog slame.«
 »Pa kako, da ste ga tako vneto opazovali, da morete trditi, da ni mogoče, da bi se prebudil, odšel v vas in se vrnil?«

Ilonka molči in povesi pogled.
 »Če ste ves čas pazili nanj, ste tudi morali videti, da ga je nekdo pokrtil s slamo. Sukič trdi, da je legel na golo slamo in se ni pokrtil. Ko se je prebudil, je bil pokrit s slamo, da se je komaj izkopal iz nje.«

Ilonka v zadregi puli niti iz svoje zimske rute, poveša oči, ne reče ničesar, živa rdečica ji pleše po licih.

»Niste nikogar videli?«
 »Nisem!«
 »Kaj si je Sukič v sanjah sam nametal slame nase?«

Ilonka tiho odkima z glavo, pogleda ne dvigne k sodniku.

»Kdo ga je torej pokrtil s slamo? Ali se je zgodil čudež?«

»Jaz sem ga pokrila...«
 Komaj slišno pove Ilonka in klone glavo.
 »Ilonka!« Ivan radostno vzklikne in plane proti mizi.

»Mir!« ukazuje sodnik in kaže Ivanu z roko, kje mora stati.

»Tako torej! Vi ste ga odeli s slamo. Zakaj?«

»Da se ne prehladi... Mrzlo je bilo...«

»Ilonka!« Radostneje ko prvič plane iz Ivanovih prsi. O, kako se je težko pokoriti strogemu sodnikovu pogledu.

»Ali se imata rada z Ivanom Sukičem?«

Grobna tišina vlada v sobi. Čuti je le Ivanovo dihanje. Ilonka poveša glavo in ne odgovori.

»Odgovorite mi na vprašanje!«

»Kar povej, Ilonka! Povej gospodu sodniku...« bruhne nebrzdano iz Ivana.

»Sukič!« Sodnikov glas in pogled grozi Ivanu. »Povejte!« prigovarja Ilonki.

»Ne smeva se rada imeti...« šepče Ilonka. Ko kuhan rak je rdeča.

»Dobro! Rada se ne smeta imeti, imate ga pa vendar malo, samo malo rada. In bi ga radi te male ljubezni radi izvlekli iz zagate in zapora...«

»Ne, ne!« Ilonka naglo in odločno dvigne glavo in pogleda sodniku v oči. »Samo pravici hočem pomagati! Ivan je res po nedolžnem zaprt. Ivan ni zažgal.«

»Veste, da morate pred sodnikom govoriti samo golo in čisto resnico? Ali bi prisegli, da je bilo vse tako, kakor ste mi povedali?«

»Stokrat, ne enkrat prisežem! Ivan ni kriv!«

»Kdo ga je še videl, da je vse popoldne in ves večer spal?«

»Moja mati že! Da bi ga kdo drugi videl, ne vem. Mati čakajo pred vrati, če meni ne verjamete...«

»Helena Šiftar starejša!«

Vsa iz sebe je Šiftarka. Še nikdar ni bila pri sodišču. Jezi se na Ilonko, ki jo spravlja na stare dneve na taka pota, hučuje se na Ivana, ki je kriv vseh teh zmešnjav in potov in sitnosti. Ali požiga, ne, požiga pa ni kriv! Kakršen je, je: vihra, trma, zaletel, kalivec miru med sosedi, kalivec Ilonkinega miru — požigavec pa ni! Priseže, pred živim Bogom priseže — dasi ni še nikdar prisegla —, da Ritoperjeve hiše ni zažgal Sukičev Ivan. Ni mogel zažgati. Spal je vse popoldne. Videla ga je.

Sodnik narekuje pisarju.

Ritoper si grize nohte na prstih desne roke in nemirno blodi s pogledi po sobi.

Ivan ujame Ilonko za roko, ko se po podpisu plaho umika od sodnikove mize in ne ve, kam bi stopila.

»Ne izpustim te več! Nikdar! Nikdar! Ali pa res zažgem vso vas, da me vzdignejo na vislice...«

»Ti... Ti!« Stiska mu Ilonka roko, boječe mu jo stiska, krepko mu jo stiska, ko da se boji, da ji jo izmakne.

»Ilonka!« Šiftarka krikne, ko odloži peresnik in vidi, kaj počenja hčerka.

»Ne morem drugače! O, kaj sem pretrpela!... Koliko prejkala...«

»Iluška zlata!... Moja...«

»Gospod sodnik, pomagajte mi! To... to ne more, ne sme biti...«

Sodnik zmaje z glavo. Za hip izgine iz oči vsa strogost. »O tem, Šiftarka, nimam pravice soditi...«

»Če pa ne sme, ne more biti.« Ko obupana je Šiftarka. Bega z očmi po sobi, ko da išče pomoči in zaveznika. Pa ji sam sodnik odreka pomoč. Toda govore ji Verenov pogledi: »Vidiš, to je ljubezen! Kaj bi branila! Tolika ljubezen ko je njiju, ko je Ivanova! Med poljske delavce pojde radi nje! Glej, a mu bo slajši kruh, z ljubeznijo pridobljen in za ljubezen prigaran, ko očetov kruh. Kaj moreš proti taki ljubezni?« Pa vstaja še v žalostnih Andraževih očeh iskrica veselja, ko vidi Ivanovo veselje. Pa si še Časar suka brke ko v pritrjevanju. Le Ritoper si grize, grize nohte in gleda napeto na sodnika, ki dopušča, da se pred njim drži za roke.

Ne, iz Ritoperjevih oči pa noče pritrditve, od njega noče pomoči. —

»Potep je Geza, poniglav in domišljav in hudoben. Ciganska kri je v njem, pa se je bahal, da je baronska, celo grofovsko...«

»Ritoper, žaliti tudi osumljenca nimate pravice.«

»Ali imam sploh kako pravico? Zasljujete, zasljujete in sprašujete jih, naklepečejo Vam, kar se jim poljubi, verjamete jim...«

»Ritoper! Pazite na svoje besede!«

»Vi pazite na moje bolj ko na druge. Saj to je tako, ko da stojim kot osumljenec pred Vami, ne kot priča...«

»Če mislite...« meni sodnik in ga gleda.

»Tepček je mislil...«

Geza plane proti Ritoperju. Sluga se vrže med njiju in zgrabi Gezo za vrat.

»Geza Horvat!« Sodnik udari s spisom po mizi.

»Če jim sami dajete potuho...« se obregne Ritoper ob sodnika. Vse kipi po njem. Neprijazno in ostro ga gleda sodnik, dopušča, da govore o njem, kar jim pride na jezik. Pa je bil pri proslavi, ko je zavihral zeleni smrekov vršiček na slemenu nove hiše. Ko da še nikdar ni videl Ritoperja, ko da ni tedaj pil njegovega vina, užival njegovega gostoljubja, plesal po godbi, ki jo je plačal Ritoper! Cinca, menca, preobrača besede.

»Ritoper, za to besedo boste odgovarjali!«

»Četudi! Ali še kaj želite danes od mene?«

Sodnik pomolči in gleda Ritoperja. Ne klone palir in ne povese oči, ne skriva svoje nejevolje.

»Dokaze za krivdo Geze Horvata in Mikloša Horvata...«

»Če je kateri teh, ki ste jih zaprli, zažgal, potem je zažgal Horvat. Da mu je pomagal Geza ob svoji ciganski krvi, ni čudno...«

»Ritoper, dokaze, dokaze za trditev!«

»Dokaze! Nisem studiral prava. Vem le, kar mi pravi moja pamet in srce.«

»Kaj ima Ritoper tudi srce?« vpraša glasno Horvat Verena.

»Indiciji, indiciji, posredni dokazi...« pošepeče Časar Ritoperju.

V Ritoperju se pa kuha jeza in ne posluša Časarsja. »Mene korite za vsako besedico! Kar je rekel sedaj Horvat Verenu, to ste preslišali.«

»Ritoper, Vaših obreganj in opazk sem sit!«

»Jaz pa zasliševanja, ki ne vodi nikamor...«

Sodnik udari s pestjo po mizi, da odskoči črninik in spis.

Ritoper se strezne, Časar ga sune s komolcem.

Sodnik korači po sobi, ko da se hoče pomiriti.

Tišina je v sobi kot pred izrekom ostre, nepričakovane sodbe. Nihče si ne upa gledati sodniku v obraz.

Sodnik sede za mizo, pobrska po spisu in reče hladno, mirno in strogo uradno: »Izjava Sotličkina se glasi, da je zažgala; priznala je sicer javno in pred mnogimi pričami; ali žena je nora in je v norišnici. Vseh petero osumljencev krivdo odločno zanika; Verena in Sukič sta dokazala svoj alibi; tudi zoper ostale tri ni neposrednih dokazov; nevarnosti, da bi se med seboj pogovorili, kako bi se zagovarjali, ni...«

»Tako! Moje pogorišče bo nemaščevano!«

»Ritoper, priča ste! Poklical sem Vas, da poveste, da dokažete...«

»Kaj mi pomore pričevanje! Hišo mi postavite tako, kakor je bila...«

»Do besede moram pomagati pravici! Pravica tem osumljencem — pravica Vam in Vašemu imetju! Ako nimate dokazov...«

»Kaj ni pogorišče dovoljni dokaz? Kaj hočete še več od mene?«

»Dokaze za krivdo obeh Horvatov in Andraža, če mislite, da so krivi...«

»Pa mi postavijo Geza in Mikloš in Andraž mojo hišo, kakršna je bila? ... Kaj mi Vaši dokazi! Moja nova hiša, moja lepa nova hiša! Štirideset let vročih želj, petintrideset let truda, skrbi, potov, noči brez spanja...«

Vstaja sodnik. Pogled poleti od Andraža, preko Verena in Geze in Horvata do Ivana in Ilonke.

V Andraževih očeh obup in bolest.

V Verenovih očeh skrb in žalost.

V Gezovih očeh brezup.

V Horvatovih očeh tema in mrak.

V Ivanovih očeh ljubezen, pojoča, vihrajoča ljubezen.

V Ilonkinih očeh plahost.

Časar se skriva za Ritoperjem.

V Ritoperjevih očeh gori srd do sodnika in do vseh navzočnih in do vsega sveta.

Sodnik stopi tesno k Ritoperju, pogleda mu globoko v oči in reče mirno: »Povejte mi, Ritoper, ali ne mislite, da bi še danes stala Vaša nova hiša v vsem svojem sijaju; da bi ne bila pogorišče; da bi se je nihče ne doteknil, da ste imeli kaj srca, vsaj malo srca za svoje poljske delavce?«

Divje vzkipi v Ritoperju, odpira usta, da izbruhne svoj srd iz sebe.

Prodirno in nepremično in čisto iz bližine se zasedajo ostri sodnikovi pogledi v Ritoperjeve oči. Suh in silovito miren, ko ogenj žgoč sodnikov glas pada na Ritoperja. »Ali bi bilo sploh treba te preiskave, da ste imeli za svoje delavce trohico sočutja, vsaj malo usmiljenega srca? Srca, srca!«

»Kako...? To govorite Vi...?« se trga Ritoperju iz grla. Drugega ne more izreči.

Prodirno, nepremično, čisto iz bližine, ostro in ko živa žerjavica žgoče silijo sodnikovi pogledi v Ritoperja.

Ritoperja zazebe po hrbtu pod temi žgočimi pogledi. Ne vzdrži jih, odprta usta ne izgovore nobene besede.

In Ritoper povesi pogled.

* * *

Vsa bela, vsa deviška je Slovenska Krajina v sneženi obleki. Nasipalo je nebo toliko beline po Ravenskem in Dolinjskem in Goričkem, da ne razločiš mej med graščinsko zemljo, plodno, bogato, in kočarsko zemljico, peščeno, ilovnato.

Milostno je nebo, ne pozna mej! Kako si lepa, Krajina Slovenska, ko si tako bela in ni mej in ni razločka med plodnimi polji in peščenimi in ilovnatimi njivicami.

Dobrota božja, zakurjena peč! Glej, Goričanec, izza ledenih rož na oknih in sanjaj: Koliko je božje zemlje, oj, koliko božje zemlje, ki rodi kruh. Oj, če bi trosil znoj po svoji zemljici! In bi jedel kruh iz domačega zrnja! Kako bi bil sladak kruh iz doma pridelane pšenice! Kaj pšenice! Iz koruze, prosa, ječmena, sirka! In bi ne odpirala žena s takim strahom skrinje! In bi ji ne bilo žal vsakega zrnca, po katerem s kokodajskanjem planejo kokoši! In bi ne izpraševali otroci, čemu ob gorki peči gubančič čelo in ti je skrb v očeh.

Krakajo črni vrani po zasneženi planjavi. V jatah lete z Goričkega in se zgrinjajo na grajska dvorišča po Ravenskem in Dolinjskem. Vedo črni vrani, kam so šla bogastva plodnih polj.

Čivkajo vrabci okoli hiš palirjev. V podstrešja silijo premetenci in v kašče. Vedo nikdar siti požeruhi, kje so skrite jedi za bogato gostijo.

Ne upa se za vrani plaha taščica, beži pred samogoltnimi vrabci. Drobna, vsa plaha, vsa tresoča se v mrazu, vsa onemogla od gladu, se zaleti na Verenovo okno.

»Zebe jo, ubožico!« meni Ludvik in ji hoče odpreti okno.

Pa se boji ljudi, plaha revica, in odleti z okna v sneg in mraz.

»Lačna je, lačna! Zato je priletela na okno! Mraz bi prestala, gladu ne more!« modruje Matjažek.

»Lačna...« se budi sočutje v mladih srcih, ki vedo, kaj je glad.

In Jožek odlomi droben košček kruha, ga zdrobi med prstki in ponudi drobtinice Ludviku. »Daj, ubožici! Sam noče z gorke peči.

»Misliš, da bo sita, če poje te drobtinice?«

»Če bi ji mamica vrgli pest zrnja pod okno...« misli glasno Mariška.

»Pest zrnja — to je košček kruha!« pove karajoče Matjažek.

»Jutri ne bom prosila kruha! Pest zrnja naj ji vržejo! Na moj račun!«

»Jutri, praviš? Zakaj ne danes?«

»Danes, danes, danes...« jeclja Mariška in ne najde pravega odgovora.

»Rad bi videl, kako bi gledala jutri, ko bi mi jedli kruh, ti pa cedila solzel!«

Taščica, vsa drobna, vsa plaha, zopet prileti na okno in milo začivka.

»Pogine...« V Mariškinih očeh se nabirajo solze.

»Ne, ne, ne sme...« vzdrti Jožek, naglo potegne od ust ves košček kruha, ga zmelje z ročicami in ponudi drobtinice Ludviku. »Daj ji, da ne pogine gladu!«

»Kaj ni rekel Ludvik, da je to ne nasiti?« Margitka gleda proseče mater.

»Gladu je vendar ne pustimo umreti!« poudari še Štefanček, ki misli, da je že velik. In njegove oči prosijo mater.

»Saj morajo tudi drobne ptičke živeti! Zato jih je Bog ustvaril!« misli Ludvik. In misli in govori glasno. In prosi s pogledom mater, da bi odprla skrinjo in vzela iz nje pest zrnja.

»Kaj ne, atek, da morajo tudi drobne ptičke živeti?!« Mariška gleda mater, ko da ne govori ateku.

»Morajo! Kajpak, da morajo!« pove atek. In udari s kladivom po vozičku, ki ga zbija Aleksandru. Pogleda ne dvigne.

Verenka dviga pokrov skrinje in poseže globoko, globoko po zrnju. Gleda, gleda moža, ko da se ga boji... Ali ko da ga hoče opomniti, kako malo zrnja je še v skrinji, pomlad in prihodnja jesen pa še daleč, daleč...

Jesen.

Enakomerno deževanje
na ploskve sivih, kamenitih streh;
vse bolne, žalostne so moje sanje
in v sivi žalosti zamrl je smeh.

Jesenska roža je zaprla čašo
in tiha se nagnila v siva tla;
in somrak pal je čez vasico našo
in zrak je mrzel od dežja.

† Srečko Kosovel.

V krčmi.

Pri Matevžu smo kegljali.
Je krčmar in bo nevihta vsak čas:
Kam bi se dali?
Ej, še Bog Oče keglja čez nas...

Daleč stoje leseni stožci.
Zgrešiš — in zareži se devet porog:
Joj, ste ljudje ubožci! —
Roka se nam trese — nismo Bog.

Križ božji, kako se je blisk ukresal,
obliznil nas po vrsti, vse v en hip!
Ob prag kot vodó iz mehov bi kdo stresal:
štrci skoz omot, škropi do šip.

Na opeko bije kot na pločo plehko,
preko streh se razliva kot čez jez.
Iz žarnic gori blede-vlehko.
»Kaj te strah tiplje? Podiraj, ni bes!«

Zgásnila luč je, pretrgala vid,
ob šipe se prislonil je bled obraz...
»Hej, Matevž, pripni leščerbe v zid,
nam je do duš mraz!«

»Ne vem, naj molim ali kolnem:
je in ni, da nekdo umira.«
»Krčmar, lij vina! Pri štefanu polnem
pokažem vam, kdo nocej podira!«

»Hej!« — vrata se sama odpro,
v noge pljuske nam krik iz smrti:
— Ojé, v Hrastnici ljudje tonejo,
čez Soro so mostovi podrti...

Ojé! — In še krvavozvit blisk:
se tlak nam je izpodplavil?
Padli so stožci kot na pritisk...
Postavljač, boš postavil?... Postavil?

Debeljak Tine.

Ptuj v novem veku.

Fr. Kotnik.

Enajst let je bil Ptuj pod ogrsko vlado in je prišel l. 1491 pod oblast štajerskega deželnega kneza. Jakob Sekeli, graščak v Ormožu, je bil v tem času poveljnik v Ptuj in Radgoni in ju je predal nadvojvodi Maksimilijanu, ki ga je zato povzdignil v plemenitaša.

Turek je l. 1492 zopet plenil po ptujski okolici in po Ptujski gori. Jakob Sekeli in drugi so pašo pogнали na Hrvaško, kjer ga je ban Derencseny sprva premagal, pozneje pa je paša bana naklestil in baje poslal 5700 nosov ubitih Ogrov v Carigrad. Leta 1494 so Turki zopet prodrli do Ptuja in odvedli iz dežele 7000 ujetnikov. Istega leta so izgnali vse žide iz Štajerske, torej tudi iz Ptuja, kjer so bili od l. 1278 naseljeni. V naslednjih letih so Turki zopet prihajali, l. 1532 so oropali in požgali cerkev sv. Ožbalta v predmestju, okoličani so imeli zaradi tega do l. 1535 ob nedeljah slovensko pridigo v mestni cerkvi.

Pogled na Ptuj iz mestnega gozda (na desni zavod »Mladika«).

A med tem časom se je razširila v Ptujju že Luthrova vera. V Ptujju je župnikoval takrat Jakob Radkerspurger, ki pa je zaradi verskih homatij po l. 1535 odšel v Straßgang, kjer je l. 1540 umrl. L. 1541 se imenuje mestna cerkev podružnica sv. Ožbalta, iz česar sklepa Slekovec, da so protestantski Ptujčani katoliškemu župniku zagrenili življenje v mestu, da je stanoval pri Sv. Ožbaltu. Tridentinski cerkveni zbor je določil, kaj naj pravi katoličan veruje, a kaj ne. Sklican je bil 1542, a je šele 1563 dovršil svoje delo. Leta 1545 je prišla v Ptuj od vlade poslana komisija, ki naj bi vizitirala samostana in župnijo. Minoritski samostan je imel namesto 16, le 8 bratov, ker jih več ni mogel dobiti. 3 duhovniki, 1 minorist in 4 novici so prebivali v njem. — Tudi župnik Peter Lubše, po rodu Braslovčan, ki je bil od l. 1548 mestni župnik, je stanoval pri Sv. Ožbaltu. Cerkev in vlada sta sicer nastopala proti protestantizmu, a ukrepi zaradi pretečih turških navalov pri plemenitaših in meščanih niso imeli uspeha. L. 1562 se je vršila na Štajerskem zopet vizitacija samostanov. Komisarji so našli pri minoritih v Ptujju še precej lep red. Štajerski vladar

Karel je poklical l. 1571 jezuite v Gradec. Naslednjega leta je prišel v Ptuj pridigat jezuit Gerard Pastel. Ko so ga poklicali za rektorja v Gradec, je nadaljeval misijonsko delo o. Štefan Rimel, ki pa je umrl še istega leta za kužno boleznijo. Proti koncu 16. veka se je protestantizem tudi v Ptujju močno razširil. Na Štajerskem je nastopil Martin Brenner, sekovski škof, ki so ga imenovali »kladivo za krivoverce«. Od leta 1580 do 1590 je župnikoval v Ptujju Kranjčan Boštjan Kobelj, ki je bil obenem duhovni komisar za Spodnje Štajersko. Njegov prednik Gašper Unhold je moral zaradi dolgov resignirati na župnijo. Prišedši v Ptuj, je našel župnišče, gospodarsko poslopje in hleve večinoma v razvalinah, cerkev pa zapuščeno in zane-marjeno. Zato je par let stanoval na svoji pristavi. Popravil je marsikaj na cerkvi in župnišču. Pod njim se je pričela v Ptujju katoliška reformacija. Na njegovo prošnjo je poslal nadvojvoda Karel o postu 1590 v Ptuj slavnega govornika jezuita o. Kordoneja, ki je privedel marsikaterega meščana nazaj v naročje katoliške cerkve. Toda vneti pridigar je zbolel in kmalu v Gradcu umrl. Dominikanci so nadaljevali njegovo apostolsko delo. Leta 1593 je sekovski škof Martin v Ptujju birmal tri dni in s toliko gorečnostjo pridigal, da je mnogo prebivavcev pridobil za katoliško vero. — Ob koncu leta 1599 je bil župnik Kobelj imenovan za prošta reda avguštincev v Dobrli vasi na Koroškem, kjer »je storil, kar je mogel«. A ni mogel zabraniti propada nekdanj tako slovečega samostana. Umrl je l. 1602. — Za župnika v Ptujju je bil imenovan Janez Ripšer. Ko je ptujski župan izvedel, da dobi mesto novega župnika in da utegne vladna komisija v kratkem priti tudi k njim, si je prizadeval, da bi mesto dobilo nekoliko bolj katoliško lice. Poklical je k sebi nekatere meščane, ki so se izjavili deloma za katoliško vero. 45 let (1599—1644) je Ripšer hvalevredno vodil ptujsko župnijo. Obnovil je njemu podložne župnije sv. Ožbalta, Sv. Marjete niže Ptuja in Sv. Lovrenca v Slov. goricah, ki so bile prenehale v dobi protestantizma. Tudi pri podružnici Sv. Urbana in pri Sv. Rupertu v Slov. goricah je uvedel redno službo božjo. Ker je kot reformacijski komisar moral večkrat iz Ptuja, je ustanovil pri mestni cerkvi službo »chori magistra« (kormajster). (Tako še sedaj imenujejo mestnega vikarja.) Prva komisija je dospela v mesto 15. januarja l. 1600 iz Maribora. Župan in svetovavci so šli komisarjem na oni kraj dravskega mostu naproti in jim izročili mestne ključe. Od tam so jih spremljali v mestno cerkev, kjer so čakali nadžupnik in drugi mestni duhovniki z veliko množico meščanov. Po blagoslovu so šli v mestno hišo, kjer so jeli izpra-

ševati župana Janeza Schwarza in svetovavce, ki pa so bili vsi verni katoličani. Drugi dan so prišli na vrsto luterani in dvomljivci, ki jih je bilo skupaj okoli 60. Nekaj se jih je vrnilo v katolicizem, drugi pa so morali v treh dneh zapustiti mesto. Dne 19. januarja je komisija sežgala na Dominikanskem, Mestnem in Minoritskem trgu vse krivoverske knjige in spise. A ko je komisija odšla in je bil »car daleko«, so postajali mlačnejši, pregnanci so se vračali in v teku dveh let se je luteranstvo prijelo večine meščanov. Na nov zvon, ki je bil l. 1602 ulit, so dali napraviti Luthrovo, Kalvinovo in Melanchthonovo podobo. Luteranci so imeli tudi šolo, v kateri je poučeval meščanske otroke neki Wagmeister. Šola je bila kmalu prenapolnjena. L. 1603 je vlada zaprla šolo, kar je luterance še bolj razkačilo. Komisija, ki je prišla l. 1606 v Ptuj, je našla posebno med ženskami mnogo luterank. Vodil jo je škof Martin. Nekaj ljudi je izgnala, večini pa dala dolg rok za premislek. Z novega zvona je neki ključavničar odpilil Luthra, Kalvina in Melanchthona, nakar je škof blagoslovil zvon. Škof piše v dnevniku o Ptuj, da je cerkev sv. Jurija s pokopališčem zaradi pokopavanja heretikov onečaščena, da pa vlada v cerkvi red. Župnik Ripšer lepo živi ter ima štiri kaplane, Adama Kobelja, kornega magistra, Dalmatinca Pulsanija, ki oskrbuje slovensko službo božjo pri Sv. Ožbaltu, Feliksa Caesarja Mariborčana, ki ga je potrdil za vikarja pri Sv. Urbanu, in Ožbalta Bernauerja, ki ga je postavil za vikarja pri Sv. Lovrencu v Slovenskih goricah. Bernauer je imel kaplana Miklavža Kolarja, ki je opravljal božjo službo pri Sv. Andražu.

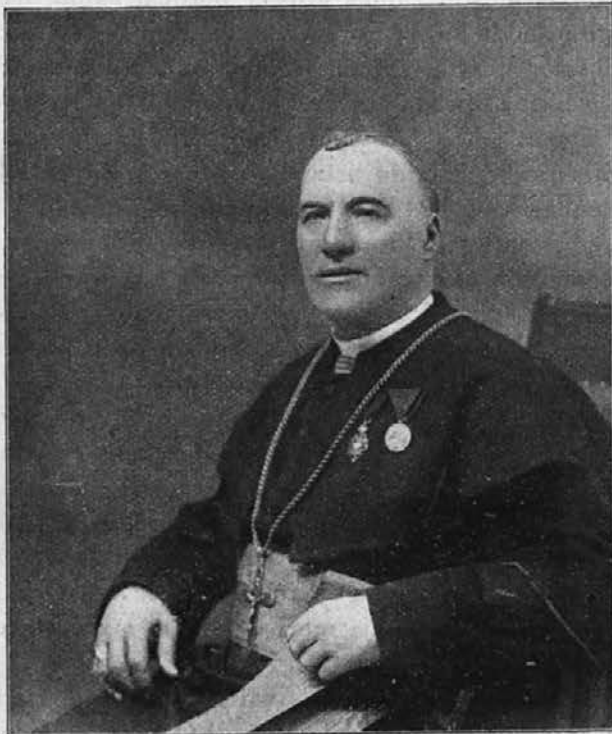
Tudi pri Sv. Ožbaltu je bilo v cerkvi vse v redu. Pri cerkvi Vseh svetnikov ni pokopališča, dva oltarja sta onečaščena, prvega je pred letom blagoslovil. Luterani so v tej cerkvi opravljali svojo službo božjo. Sezidala sta to cerkvico baje Ulrik in Bernard Ptujski l. 1380. Dnevnik škofa Martina pravi sicer, da pri tej cerkvi ni pokopališča (protestantski grobni spomeniki so vzdani v južno steno župne cerkve), vendar so izkopali tam na sedanjem vrtu že večkrat kakega mrtveca. Cerkev Vseh svetnikov je danes privatna hiša, a je ohranila še nekatere oblike prejšnje cerkve, celo železni križ še stoji na slemenu. Do l. 1786 so pokopavali baje na pokopališču okoli te cerkve nekatičane. Cesar Jožef II. je cerkev odpravil.

Vlada je dobivala iz Ptuja vsako leto bolj žalostna poročila. Ob nedeljah so bile cerkve prazne, gostilne in trgovine pa polne. Caharija Schmidt in Waltersdorfer sta oznanjala luteranstvo v proviantni hiši, čez 20 meščank je luteranskih. Te hodijo v Medjimurje h kalvinom k božji službi in prinašajo od tam krivoverske knjige ter jih razširjajo po mestu in okolici. Tudi katoličani so vedno bolj mlačni. 18. avgusta 1610 je prišla zopet komisija, ki je našla v mestu le kakih 15 vseskozi vernih ljudi. Nekatere je izgnala, drugi so

dobili časa za premislek ter so bili denarno kaznovani. Župnik Ripšer in dr. Breitinger sta pometala z mostu v Dravo eno košaro protestantskih knjig. Komisariji so ustanovili namesto protestantske novo deklško šolo. L. 1615 so se naselili v Ptuj kapucini, ki jim je daroval cesar Ferdinand II. kot lastnik ptujkega gradu na vzhodni strani mesta blizu cerkve sv. Ožbalta hišo z zemljiščem ter naročil svojemu oskrbniku, naj jim ondi postavi cerkvico. Ljubljanski škof Tomaž Hren je 8. septembra 1615 leta blagoslovil in slovesno vložil temeljni kamen za kapucinsko cerkev, ker je bil sekovski škof Martin Brenner že bolan. Leta 1620 dne 28. oktobra je posvetil sekovski škof Jakob Eberlein kapucinsko cerkev v čast sv. Frančišku ter dan nato novih šest oltarjev v dominikanski cerkvi. Že l. 1617 je mestni župnik Ripšer poročal škofu, da so se po prihodu kapucinov verske razmere v mestu zelo zboljšale. V svoji župniji je imel že 500 obhajancev. Ko je l. 1622 prodal cesar Ferdinand II. grad Eggenberžanom, jim je posebno priporočil novo naselbino kapucinov. Z izdatno ustanovo je baron Janez Ulrik Eggenberški l. 1624 zagotovil kapucinom obstanek ter dal postaviti tudi primeren samostan. S podporami meščanov in okoličanov so povečali tudi kapucinsko cerkev. Kapucini so leto za letom izpovedali okoli 30.000 oseb ter imeli različne duhovne vaje. Vlada je l. 1630 priznala, da je njihovo neumorno delovanje na prižnici in v spovednici zatrlo protestantizem v mestu in okolici. Kakor dominikanski tako je tudi kapucinski samostan odpravil l. 1786 cesar Jožef II. Sedaj je v cerkvi in samostanskih prostorih vojaško skladišče, kapucini pa so se leta 1924 na novo naselili v bližini prejšnjega samostana in oskrbujejo cerkev sv. Ožbalta. Župnik Janez Ripšer je umrl v 74. letu svoje starosti dne 11. avgusta 1644.

Po spojitvi Ogrske z Avstrijo l. 1618 je izgubil Ptuj svoj pomen kot trdnjava proti Ogrski. V sledečih desetletjih je Ptuj mnogo trpel zaradi kuge, ki je od l. 1623 do 1625 tako divjala, »da si tri leta nobeden ni upal v mesto«. Leta 1645 je bila še hujša; meseca avgusta je bilo že 17 hiš zaprtih, dnevno je umrlo osem do devet oseb. Minoritski samostan je izgubil pet, po drugih vesteh sedem do devet menihov. Kuga se je po neprevidnosti meščanov zanesla tudi v Haloze, kjer je kruto morila. V tej stiski so se meščani in okoličani zatekali k sv. Roku. Hajdinski župnik M. Janez Rajavec s Ptujke gore je pri meščanih in okoličanih pobiral milodare, s katerimi je sezidal na gričku zunaj mesta cerkvico sv. Roka. Lepo opisuje kugo v Ptuj Ksaver Meško v »Črni smrti«. Že leta 1650 je bila cerkvica dodelana. V latinskih šestomerih pa jo je opisal hajdinski župnik Ivan Jurij Hauptmanič. K njej so dolga desetletja romali ljudje, a cesar Jožef II. jo je spremenil v vojaško skladišče, 5. novembra 1818 je vlada prodala cerkev okoličanom, ki so jo osnažili in dali zopet blagosloviti. V turških bojih 1663 do 1664

je bil Ptuj torišče velikih vojniških koncentracij. Po načrtih vojskovodje Montecuccolija naj bi mesto na novo utrdili. Turke pa so premagali pri Sv. Gotardu in od tega časa jih v Ptuj ni bilo več. V spomin na to zmago je Jurij grof Sauer Borlski dal postaviti pred minoritsko cerkvijo lepo Marijino soho, ki še danes stoji. Leta 1678 je zopet davila kuga ter je 1679 in 1680 tako divjala, da so mesto zaprli. Od 29. aprila do 16. decembra 1680 je zbolelo 433 ljudi, izmed katerih je umrlo 64 mož, 77 žensk in 78 otrok — skupaj 219 oseb. Meščani so morali ostati v svojih hišah ali v vinogradih, hiše so zaprli, procesije in sejme prepovedali, božja služba se je morala vršiti pod milim nebom. S presledki je morila kuga do l. 1682. A kmalu nato

Ptujski prošt Mat. Jurkovič, † 16. novembra 1926.

je zadela mesto druga nesreča. 8. majnika 1684 je izbruhnul velik požar, ki je razsajal tri dni in upepelil vse mesto s cerkvami, rotovžem, župniščem in arhivi. 36 ljudi je umrlo. Stolp mestne cerkve so tedaj porušili.

Ker Ptuj ni bil več na meji, je izgubil svoj strateški pomen. Ko so l. 1703 na novo razdelili deželo, je mesto prišlo v četrtino med Muro in Dravo, glavno mesto tega okraja pa je postal Maribor. V sledečih letih ne pretresajo več zunanji politični dogodki Ptuj, le notranje zgodbe osvetljujejo to dobo. Dne 8. oktobra 1705 je bil zopet petelin na strehi. Požar je vse uničil, razen štirih meščanskih hiš in dveh samostanov. Tudi zvonovi v mestnem stolpu, kamor so jih l. 1687 spravili, ker so zaradi požara leto poprej podrli cerkveni stolp, so se raztopili. Takrat so skrajšali mestni stolp za eno etažo (za 20 šolnov) ter napravili nanj streho. Leta 1707 je ulil Konrad Schneider iz Celja v Ptuj

pet nevh zvonov, ki so jih potegnili v stolp. Ker je mestni stolp l. 1792 bil že precej poškodovan, so ga meščani velikodušno darovali cerkvi. Leta 1710 je pogorelo zopet 32 hiš v Gosposki ulici in v njeni okolici. Kuga je divjala zopet od leta 1712 do 1714. Leta 1744 je pogorelo 20. septembra zopet 79 hiš v spodnjem mestu, zato so 1745 postavili spomenik sv. Florijana, ki še danes stoji na Florijanskem trgu. Pod vladno Marije Terezije je bilo v Štajerski ustanovljenih pet okrožnih uradov: Gradec, Maribor, Celje, Bruck in Judenburg. Od tega časa je vlada obračala pozornost okrožnim mestom, politični pomen mesta Ptuj je izginil. Marija Terezija je ustanovila leta 1756 v Ptujju vojaški invalidski dom, a upravo mesta je prevzela invalidska administracija; šele leta 1760 je prevzela mestno upravo zopet občina. Iz dobe vlad Karla VI., Marije Terezije in Leopolda je ohranjenih precej listin, ki se nanašajo na ptujske cehe. Cehi, cerkvene in stanovske organizacije obrtnikov, so nastali že v srednjem veku, a listine so se izgubile. Vladarji so vedno na novo potrjevali cehovske privilegije. V Ptujju so v tej dobi imeli svoje cehe kovači, zidarji, sodarji, tkalci, kamnoseki, krojači in čevljarji. Ob koncu 17. in v začetku 18. stoletja je bilo torej cehovstvo v našem mestu močno razvito. Trgovina in obrt sta donášali prebivavstvu tudi največ dohodkov. Mnogo škode so napravili l. 1782 v okolici kobilice. Tudi to epizodo je opisal Ksaver Meško.

O prosvetnem življenju Ptujčanov nam iz te dobe ni mnogo znanega. Leta 1785 so ustanovili gledališko diletantsko društvo in leto pozneje gledališče. Diletantsko društvo je imelo dobrodelne namene, načeloval mu je mestni župnik dr. Gregor Jožef Plohel, konzistorialni svetovavec in okrožni dekan, ki se je rodil 7. marca 1730 v Ivanjkovcih pri Ormožu. Učil se je pri kaplanu Borku pri Sv. Miklavžu, gimnazijske in modroslovne studije je dovršil v Varaždinu in Gradcu, novo mašo je pel v idilični cerkvi v Jeruzalemu. Bil je vnet dušni pastir ter ustanovil že pred 1790 dve dijaški ustanovi, dve pa pred svojo smrtjo v oporoki. Umril je 3. marca 1800. Plohel je imel neprijetno opravilo, ko je moral eksekrirati cerkve ob jožefinskih cerkvenih novotarijah. Jožef II. je odpravil v Ptujju red dominikancev in kapucinov, Plohel je eksekriral cerkvi 8. maja 1786. Ista usoda je zadela cerkvice sv. Jožefa, Vseh svetnikov, Sv. Duha v bolnišnici in sv. Roka pri Hajdini. — Ptujsko gledališče so postavili s pomočjo plemenitašev. Igrali so v prid ubogih, invalidov in pogorevcev. Diletantske predstave so se vršile na Silvestrovo, cesarjev rojstni dan, ob adventnih in postnih nedeljah in tudi drugekrat. Včasih so prihajali v Ptuj tudi potujoči igralci. Leta 1829 so prekrili gledališko poslopje z opeko, prej je bilo krito s skodlami. Leta 1854 so ga prezidali, za kar je občina prispevala 6000 gld. Občinski svet je nato nekaj časa podpiral »gledališke podjetnike«. Leta 1896 so dali

ptujskemu Muzinemu hramu lepšo fasado, ki jo še sedaj ima. Nekaj časa je vodilo mariborsko in ptujsko gledališče isto ravnateljstvo, toda: »eine wirklichen bedeutende Höhe hat das südsteirische Theater nicht erreicht.« (Baravalle v članku: Deutsches Theater im steirischen Unterlande v knjigi Südsteiermark.) Kdor je hotel kaj lepega videti, je hodil v Gradec. V lastno domače gledališče so hodili za zabavo: »wie in Pettau und Cilli, gewann auch hier (v Mariboru) die leichtgeschürzte Muse die Oberhand.« (Baravalle ibid.) — Leta 1786 je postal ptujski dekanat, ki so ga ustanovili 1688, okrožni dekanat. Podrejeni so mu bili dekanati Ljutomer, Velika Nedelja in Zavrče. Leta 1797 in 1800 je bil Ptuj izmed tistih štajerskih mest, ki ga Francozi niso zasedli. 5. junija 1799 je korakal skozi mesto pomožni ruski kor pod generalom Suvorovom s 14.000 kozaki in mnogimi topovi, ki je taboril pri Hajdini in praznoval po pravoslavnem obredu binkoštnih praznikov. Leta 1805 je korakalo 50.000 mož Avstrijcev z mnogimi topovi skozi mesto, ki je prevzelo v bolnišnicah v opuščenem dominikanskem samostanu in na gradu mnogo bolnikov. 16. decembra 1805 je 600 Francozov zasedlo mesto, odšli so pa 26. decembra, isti dan, ko so v Požunu sklenili mir. Ogenj je 4. oktobra istega leta zopet upepelil 24 hiš. Po prizadevanjih usnjarskega mojstra Franca Schrafelna so ustanovili l. 1806 v meščanskem špitalu bolnišnico za obrtne pomočnike. K vzdrževanju so morali prispevati vsi cehi. Tri letne sejme so obiskovali mnogi trgovci in obrtniki iz Štajerske, Hrvaške, Kranjske in Koroške. Ta živahni sejmski promet je trajal do otvoritve južne železnice. V vojnih letih 1810, 1813, 1814 so prehajale skozi mesto velike množice različnega vojaštva. Leta 1819 so ustanovili društvo za podpiranje ubožcev. Drava je l. 1823 tako narastla, da je segala na Florijanski trg, po ulicah so se vozili na čolnih. Kolera je leta 1836 zahtevala 80 do 100 žrtev. Slovesno so obhajali v Ptujju leta 1844 spomin tisočletnega obstanka ptujske župnije. Ko so leta 1846 otvorili progo južne železnice Gradec—Celje in pozneje Celje—Ljubljana—Trst, je ptujska tranzitna trgovina trpela mnogo škode. Dve največji spedijski hiši sta ustavili ves promet. Leto 1848 je v Ptujju mirno preteklo. Seveda je imelo tudi naše mesto svojo nacionalno gardo. Pri Veliki Nedelji pa je prišlo med ogrskimi revolucionarji in Avstrijci do boja. Avstrijci so revolucionarje potisnili čez Ormož in Središče iz dežele. L. 1850 so organizirali nova oblastva: okrajno glavarstvo, davkarstvo, okrožni stavbni urad, okrajno kolegialno sodišče in državno pravdnništvo. Velika povodenj je bila tudi l. 1851, Drava se je razlila do Sv. Roka, Turnišč, Pobrežja in Šent Vida, na levem bregu pa poplavlila vse spodnje mesto do Budine. Železniško progo Pragersko—Ptuj—Kaniža—Budimpešta so začeli graditi 1857 in otvorili 1864. Ta proga je poživila osamelost ptujskega mesta. 18. oktobra 1863 je

postala ptujska nadžupnija prošnja, prvi proš pa je bil Ivan Vošnjak. Leta 1869 so otvorili deželno nižjo gimnazijo, ki je sedaj višja državna realna gimnazija.

* * *

Brezpomembni časovno se vrsteči dogodki!

Kakšno pa je duševno življenje Slovencev v Ptujju in okolici?

Leta 1758 je izšla v Gradcu Knjižica ispitivanja, mali Kanizijev katekizem v kajkavsko hrvaškem narečju, prevod Parhamerjevega katekizma. Takrat so se pojavili štajerski Slovenci na polju slovenskega pisemstva.

Sedanji ptujski župan dr. Matej Senčar.

Leta 1770 jih je že več. Celjan Hasl je »kranjski pisec«, Gorjup in Rupnik pišeta v celjskem narečju, Volkmer pa prepeva v narečju Slovenskih goric, domuje pri Sv. Urbanu pri Ptujju in pripravlja dijake za višje šole. Nekí C. J. V. je družil celjsko narečje z vzhodno govorico.

Stanko Vraz je pisal decembra 1844 v predgovoru h Guslam i tamburi, da se je ob začetku devetnajstega veka prebudila mladež med Muro in Dravo in vzniklo je slovensko cvetje na duševnem polju. Druge Slovence je ta mladina smatrala za kosmopolite, za nekake nemške svobodnjake. Na Štajerskem so delovali Primic, profesor slovenščine v Gradcu, slovníčar Šmigoc, leksikograf Narat, Jaklin, Popovič, profesor nemščine v Gradcu, Kosi v Leskovcu, Cvetko, takrat okrožni župnik v »Optuju«, starinoslovec Perger,

K. Kvas, profesor slovenščine v Gradcu, Krempl in Modrinjak, ki je zapel 1813 Cvetku ob novi maši:

»Zadnji človek je na sveti,
ki svoj rod za nič drži,«

in

»Med Slovence naj ne hodi,
ki je prav Slovenec ne,«

in pa še od veselja, da je mladina nastopila:

»Primic, Šmigoc, Cvetko vivat
dosti, dosti, duغو let.«

Po Volkmerju se je slovstveno izročilo nadaljevalo baš v ptujski dekaniji. Leta 1804 se je sešlo devet mož pri Sv. Urbanu h »kongresu«, da bi organizirali jezik. Na dnevnem redu je bil slovenski slovar. Razdelili so si delo po črkah, toda delo je kakor babilonski stolp razpadlo. Drugo leto so si izbrali Ptuj kot središče med Ormožem in Mariborom za sestanek. A niso se našli. Ilesič misli, da se je Modrinjak zavzemal mogoče za hrvaško-kajkavsko stališče, Narat pa za vzhodnoštajersko. V teh letih so sestavljali slovar tudi drugi. Vodnik v Ljubljani, Jarnik na Koroškem, Poljaki, Čehi in drugi Slovani.

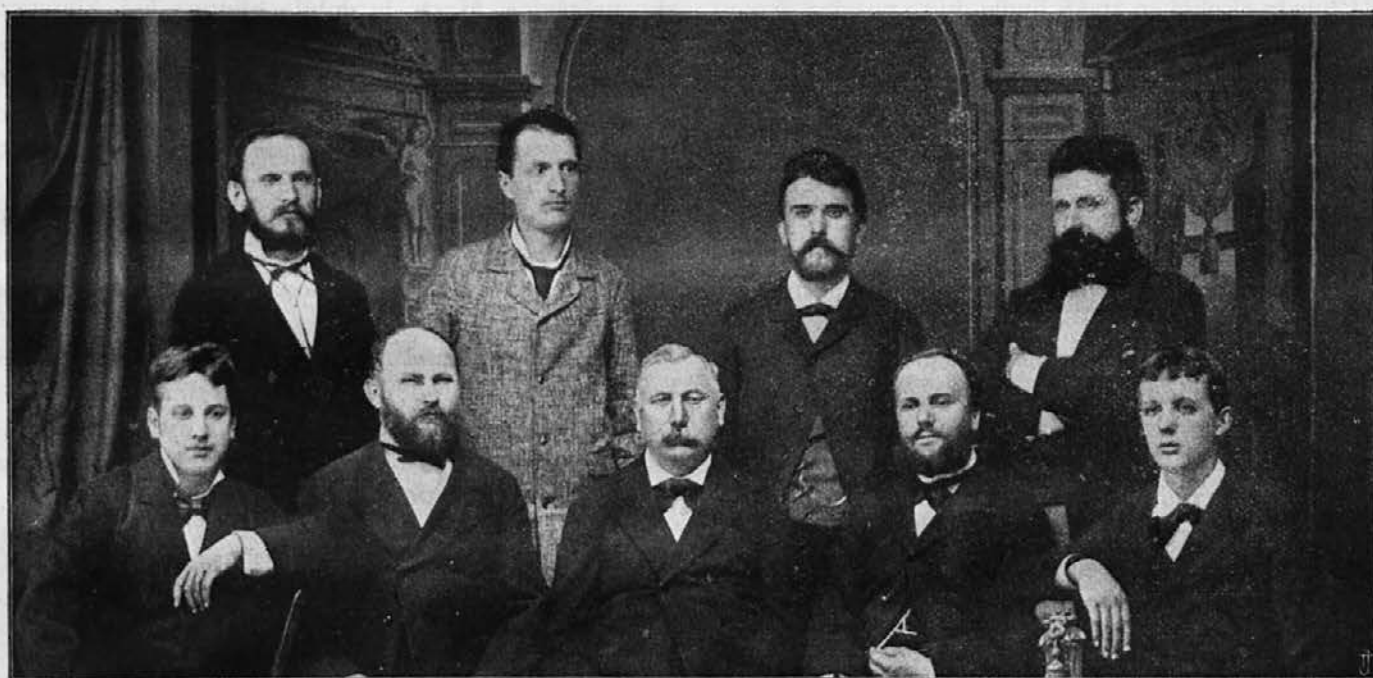
Le deloma je delo uspelo. A slovenska narodna ideja, vzknila v prvi dobi romantike, se je začela razvijati. V prvi dobi se je razmahnila v delu za slovarje, slovnice, narodne pesmi in drugo narodno blago, v drugi se je razširila v Vrazovih pesmih na ilirstvo, a vkljub temu je ostal Vraz slovenski pesnik v ilirski obleki. Kdor poje kakor Modrinjak leta 1813, ni več otrok prosvetljenega jožefinizma, ampak glasnik preporoditelj. Razmaha je iskala slovenska, jugoslovanska in slovanska ideja. Metternichov absolutizem jo je tlačil. Uveljavljala se je skrito v pesmih in drugih spisih. Ni utihnil Modrinjakov klic po Slovenskih goricah, v delu mladine je odmeval. Nastopil je Trstenjak. L. 1846 so imeli mariborski dijaki dijaški list »Sprotuletno Vijolico«, ki jo je podpisal Dav. Trstenjak, povzročil pa Matjašič. Dijaka sotrudnika Mihovil Vekoslav Golob ter Ivan Kocmut sta bila iz Slov. goric, prvi iz Svetinj, drugi s Sv. Urbana. Ilirsko in vseslovansko idejo, skrito pod »Sprotuletno Vijolico«, gojijo tudi mariborski dijaki. Leta 1846 je bil Trstenjak v Ptujju kaplan, Franc Cvetko pa nadžupnik in okrožni dekan. — Ne smemo pozabiti moža, ki ima za ptujsko zgodovino veliko zaslug. To je bil beneficiat Simon Povoden, ki je deloval v mestu po l. 1820 ter zapustil v rokopisu obilo zgodovinskih spisov, n. pr. Bürgerliches Lesebuch, Beytrag zu einer steyermärkischen Kirchengeschichte, in druge. Da je bil Povoden Slovenec, je jasno, ne vem pa, ali se je udeleževal v prepovednem smislu. Sodeloval je pri Schmutzovem Historisch topographisches Lexikon von Steyermark. V tretjem zvezku (1822) se mu Schmutz izročeno zahvaljuje za sotrudništvo. Zbral je rimske kamne po Ptujju in jih postavil in vzdal ob mestni stolp in stolno cerkev.

Leto 1848 v Ptujju ni bilo pomembno, pač pa je iz okolice, s Slovenskih goric, odmeval glas po svobodi, enakopravnosti in slovanskem bratstvu. Okolica je bila po prejšnjih klicarjih pripravljena. Ptujsko slovensko meščanstvo je aktivno stopilo kakor drugod v družbi na plan šele z ustanovitvijo Čitalnice, ko se je z oktobrsko diplomom l. 1860 in februarским patentom l. 1861 začelo v državi po zatrti svobodi zopet ustavno življenje. Prej se je razumnštvo omejevalo na nevtrarno prosvetno delovanje, sedaj pa se je začelo zanimati tudi za narodna in politična vprašanja. Takrat je v Ptujju živel sodni pristav Mihael Herman, Nmec po rodu in odločen zastopnik slovenskih pravic. 16. marca 1863 je v graškem deželnem zboru zahteval kot poslanec iste pravice v šoli in uradu za slovenščino, kakor jih je imela nemščina. 23. julija je sklical Slovence iz mesta in okolice v strelišče, in sešlo se je 60 ljudi k ustanovitvi Čitalnice. Pravila je Gradec potrdil šele 21. maja 1864. Dotlej je pristopilo k društvu že 120 udov, zato so Čitalnico otvorili 1. junija 1864. Na prvem občnem zboru 23. junija so bili izvoljeni: za predsednika drd. Avg. Čuček, za podpredsednika notar J. Schönwetter, za tajnika Miha Herman, za blagajnika dr. Ivan Petovar, odv. koncipient; za druge odbornike dr. Anton Mravljak, notarski koncipient; dr. J. Vošnjak, prošt, Franc Krajnc, davkar, nadučitelj Karel Švajgl in Božidar Raič, kaplan pri Sv. Barbari v Halozah. Otvoritev so slovesno praznovali 5. septembra. Došli so dr. Kočever in dr. Sernec iz Maribora, pevci iz Slov. Bistrice z dr. Jos. Vošnjakom in pevci iz Fram. Popoldne so prišli Ormožani, Ljutomerčani in Hrvati iz Varaždina. Nad 1200 udeležencev je bilo navzočnih. Dr. Kočever, dr. Sernec, dr. Vošnjak iz Slov. Bistrice so vžigali narod. V oklicu pravi odbor, da bo zastopal pravico in zmernost in deloval za duševno povzdigo in izobrazbo slovenskega naroda in pripravljati tla za izvrševanje narodne ravnopravnosti. Da bi pritegnila občinstvo, je prirejala Čitalnica zabave s petjem, govori, plesi in gledališkimi predstavami. Slično kakor drugod po Slovenskem. Vsako leto je bilo nekaj prireditev. Posebno je gojila v osemdesetih letih petje, 1883 se je ustanovil poseben pevski odsek, iz katerega se je izcimilo sedanje »Slovensko pevsko društvo«. V raznih krajih po bivšem Štajerskem je priredilo več velikih koncertov. Istega leta se je ustanovila celo posebna muzikalna šola s posebnim plačanim kapelnikom, ki pa je l. 1887 prenehala. Celotno dve opereti (Tičnik 1885 in Serežan 1887) sta se uprizorili. Pri njih je sodelovala vojaška godba, režiser pa je bil dr. Romih. Leta 1895 se je ustanovil tamburaški zbor, ki je pozneje opešal. Gledališki oder so l. 1875 povečali in na novo okrasili. Ko so pa začeli predstavljati Legionarje, Desetega brata in druge večje igre, so ga morali povečati. L. 1912 se je ustanovil poseben dramatičen odsek mariborskega dramatičnega društva, ki se je l. 1918 preselil v večje mestno gledališče. Iz njega

je nastalo Dramatično društvo, ki je letos dobilo stalnega ravnatelja Mestnega gledališča, g. Vala Bratina. Dobro knjižnico je pa dobila Čitalnica šele 1907.

Če se je kaj posebnega vršilo v Ptujju, je nudila Čitalnica prostore, tu se je vršilo tudi politično delovanje ptujskega okraja. L. 1885 se je pod njeno streho ustanovilo politično društvo »Pozor«. Ciril Metodova družba je priredila III. veliko skupščino l. 1888 v Ptujju in zopet čez 20 let 13. septembra 1908, ki je še v spominu po divjaškem nastopu ptujskega posilinemštva. Brez lastne strehe pa je bilo delo nemogoče. Zato je odbor kupil 12. februarja 1882 Narodni dom, prejšnji »Hotel zur Stadt Wien«. Ivan Urbanc je zbral po ptujski okolici, v Ormožu, Središču in Mariboru 6200 gld. Hiša je pa stala 11.500 gld. To je bil prvi Narodni

dajati jedi in pijače; pritožba na upravno sodišče, kjer je društvo zmagalo. Delniška družba združenih pivovaren Žalec-Laški trg prosi za koncesijo namesto Čitalnice; občina se upira, saj je v občinskem odboru bil mož, ki je znal združiti pod raznimi imeni osem gostilniških koncesij. Namestništvo dovoli koncesijo; občina se pritoži na Dunaj, od koder ni bilo rešitve. Tako so skušali ovirati družabno življenje ptujskih Slovencev. Organizirani nemški napadi 13. septembra 1908 na Ciril Metodove skupščinarje za slovenstvo v Ptujju niso rodili slabih uspehov, narodno čuvstvanje se je še bolj poglobilo. Svetovna vojna je l. 1914 ptujskim slovenskim sovražnikom bila dobrodošla, ker so lahko kruto postopali. Že 26. avgusta je mestni urad ustavil delovanje, vojaštvo pa je zasedlo mnogo

Pevski zbor Narodne čitalnice v Ptujju.

Spredaj (od leve proti desni): A. Jurca, komerc. svetnik; Pavlinič, čevlj. mojster; A. Weixler, org. in učitelj; J. Knop, davčni nadupr.; Vinc. Lepoša, trgovec; zadaj: dr. T. Romih, ravnatelj mešč. šole; dr. Brenčič, odvetnik; J. Božič, trg. pomočnik; I. Stergar, davčni uradnik.

dom na Slovenskem Štajerskem, ki so ga slovesno otvorili 29. maja 1882, kot slavnostni govornik pa je grmel župnik Božidar Raič od Sv. Barbare v Halozah. Šele po posredovanju poslanca Raiča je avstrijsko ministrstvo dovolilo, da sme društvo svojim udom postreči s pijačo in jedjo. V Ptujju je prišel na površje Jos. Ornič, ki se je obdal z osebjem, ki ga je slepo ubogalo. Začelo se je preganjanje Čitalnice. Naročena vojaška godba je n. pr. dobila zadnji dan pred prireditvijo od ptujskega mestnega urada obvestilo, da gre za slovensko narodno prireditev in da se je bati nemirov. Čitalnica v zadregi, ker je bilo vse pripravljeno. Pa pride med prireditvijo oseba mestne pravice in hoče z ustnim fermanom zadušiti slavo. Za 40 letnico si je 1904 naročila Čitalnica mestno godbo iz Ljubljane. Od občine prepoved, da ne sme Čitalnica niti udom

prostorov. Čitalnica se je pritožila oktobra 1914 na namestništvo, toda rešitev se je vlekla v večnost. — Končno je 1. februarja 1915 deželni namestnik Clary ustno sporočil, da je Čitalnično delovanje zopet dovoljeno.

Sprva je skoraj vse ptujsko meščanstvo bilo Čitalnici naklonjeno. Državna javna politika avstrijska je povzročila, da so začeli nekateri zapuščati društvo in so se polagoma prelevili v narodne nasprotnike.

Ko je v osemdesetih letih vladni pritisk nekoliko pojenjal in je prišlo v Ptuj nekaj narodno zavednejšega uradništva, se je društveno življenje dvignilo. Toda ti lepi časi niso dolgo trpeli. Slovenski uradniki so polagoma izginjali in so se nadomeščali z nevtralnimi ali nasprotnimi. Tako je dobila nemška stranka premoč v roke. Saj je delovalo od leta 1873 nemško pevsko

društvo, Turnverein in mnogo drugih nemških bojnih društev. V vojni dobi so istovetili članstvo pri Čitalnici, zlasti pa še sodelovanje pri prireditvah,

Mestni magistrat v Ptuj.

z »veleizdajništvom«. — Iz Čitalnice so izšla nekatera druga društva, ki zdaj z uspehom delujejo. V Narodnem domu posluje še danes Hranilno in posojilno društvo, r. z. z. n. z. — »VPtju in okolici so živeli ljudje, ki so posojevali med letom Haložanom denar, dajali pa tudi razni živež za vinski pridelek. V jeseni po trgatvi je moral Haložan navadno ves svoj vinski pridelek pripeljati v Ptuj ali okolico upniku oderuhu. Ta je določil, kaj in koliko je Haložan med letom dobil posojila in zrnja, kake obresti ima plačati, koliko vina mora dati za posojeni denar in prevzeti živež, koliko za dobrote.« Dr. Jurtela je napisal to v članku: »Posojilnica v boju proti oderuštvi«. Leta 1883 je koncipient dr. Jurtela prišel v Ptuj in ustanovil Hranilno in posojilno društvo, l. 1886 je bil izvoljen v načelstvo, postal l. 1898 načelnik in to mesto zavzemal do svoje smrti l. 1926. Lepo se je posojilnica razvijala. L. 1923 je imela 33,148.449/44 Din prometa. Razen tega zavoda še deluje Kmečka hranilnica in posojilnica, ki se tudi lepo razvija. Nemci imajo svoj Spar- und Vorschußverein, občina Mestno hranilnico, v Ptuj poslujeta tudi podružnici Ljubljanske kreditne in Trgovske banke.

Spodnja Štajerska je bila z nemškimi časniki nasičena. Zato se v Ptuj noben nemški list ni mogel vzdržati. L. 1878 je Jos. Jaky izdajal neki list, ki ga je tiskal J. Schön. Wilh. Blanke je ustanovil l. 1889 »Pettauer Lokalanzeiger«, ki ga je v začetku urejeval Avgust Heller. List je izhajal trikrat na teden, od 1. aprila l. 1890 pa pod imenom »Pettauer Zeitung« tedensko. Tudi ko se je spremenil 3. junija l. 1898 v nemškonacionalno strankarsko glasilo za Spodnje Štajersko pod imenom »Pettauer Montag-Zeitung«, ni posebno uspeval. V jeseni 1898 so list zopet prekrstili v »Pettauer Zeitung« in je izhajal pod tem imenom do

konca leta 1904. Od takrat dalje pa se je vzdržal le kot »Pettauer Anzeiger«, ki je prinašal anonse in trgovska in obrtniška naznanila. »Štajerc«, ki so ga ustanovili l. 1900 in ki so ga urejevali W. Lernkutsch, Fr. Schrei, Joh. Krischmann in nazadnje Karl Linhart, je služil nemškonacionalnim namenom.

L. 1887 je dobil Ptuj avtonomijo. Pri prvih volitvah po novem načinu je Ornič bil izvoljen za občinskega svetovavca. Po dveh periodah pa je bil izvoljen 1894 za župana. Bil je hud nasprotnik Slovencev, a gospodarsko je mesto povzdignil. Ustanovil je mestno prirečo, mestni pogrebni zavod, dosegel l. 1900 v deželnem zboru višjo gimnazijo in ustanovil nemški dijaški dom, ki mu je čez dve leti sledil nemški dekliški dom, v katerem je nastanil dekliško meščansko šolo in gospodinjsko šolo. L. 1905 je občina zidala novo pionirsko vojašnico. Mesto je dobilo plinovo luč, klavnico s hladilnico, žago in mestno mizarstvo. L. 1905 je razširil mestno kopališče ter pridružil podjetju parno pralnico. V letih 1906/07 so zidali novo magistratno poslopje, razširili so mestni park in napravili lepo obrežje ob Dravi, ki so ga po njem imenovali »Ornič-Kai«. Imel je mnogo nasprotnikov tudi med Nemci, tedaj je nastala krilatica o paši Orniču. Vsakemu svoje! Gonilna sila te gospodarske politike je bila nemškonacionalna. —

Ko smo Slovenci l. 1918 prevzeli Ptuj, nas je čakalo na vseh poljih obilo dela. Prevzeli smo dediščino naših prednikov, prvih tu naseljenih Slovencev, katerih kosti počivajo na staroslovenskem stražišču na ptujskem gradu in pri vaški lipi v Hajdini.

* * *

Uporabljeni viri: 1. Janisch, Topographisch stat. Lexikon von Steiermark, II. Bd. Graz 1885. 2. J. Felsner, Pettau und seine Umgebung. Pettau 1895. Verlag W. Blanke. 3. Slekovec, Škofija in nadduhovnja v Ptuj. Maribor 1889. V lastni zalogi. 4. Dr. Fr. Ilešič, O slovenskem štajerju v jožefinski dobi, ČZN I. l. 5. Isti, Iz prvih časov romantike, ČZN II. l. 6. Strelec Ivan, Zgodovinske črtice o Narodni čitalnici v Ptuj. Tiskarna sv. Cirila v Mariboru 1889. 7. Dr. Jos. Komljanec, Ob proslavi petdesetletnice Narodne čitalnice v Ptuj. Spominske črtice. Ptujski list, I. l. (1919), šte. 23. 8. Dr. Fr. Jurtela, Posojilnica v boju proti oderuštvi. Spominski spis Zadružne zveze v Celju ob priliki 40 letnice nje-nega delovanja. Izdala in založila Zadružna zveza v Celju 1923. 9. Dr. Jos. Komljanec, Ob društveni 40 letnici. Poročilo in računski sklep za 40. poslovno leto 1923. Založilo Hranilno in posojilno društvo v Ptuj. 10. Razni članki v nemški propagandni knjigi Südsteiermark.

V samotnem polju.

Tiha so polja, srebrno blestijo,
svetli oblaki nad poljem hitijo,
svetli oblaki, beli labodi,
mirno gredo v svoji svobodi.

Za solncem gredo, ko solnce ugasi
in z njimi moja misel temni,
o, oni gredo, a misel ostane
in straži te zapuščene poljane. † Srečko Kosovel.

Čudo.

Ruska narodna. Zapisal V d o v i č.

Bil je ribič. Nekoč gre na jezero, vrže mrežo in izvleče ščuko. Na bregu zakuri ogenj in začne ščuko peči. Ko je bila po eni strani opečena, jo obrne na drugo. Ko je bila gotova, samo da jo še poje, — glej, kar skoči ščuka iz ognja in naravnost v jezero. »Ná, čudo!« pravi ribič, »pečena riba je ušla spet v vodo!«

»Ni, človek!« mu odgovori riba s človeškim glasom; »kako čudo je to? V nekem selu živi lovec, njemu se je dogodilo čudo; pojdi k njemu pa ti sam pove.«

Ribič gre v selo, poišče lovca in se mu pokloni: »Dober dan, dobri človek!«

»Bog daj, rojak! Po kaj si prišel?«

»Zato in zato: povej, kako čudo se ti je dogodilo?«

»Poslušaj, rojak! Imel sem tri sinove in sem šel z njimi na lov. Nekoč smo ves dan lovili in ubili tri race. Zvečer pridemo v gozd, zakurimo ogenj, oskubemo race in jih začnemo pripravljati za večerjo. Ko jih spečemo, sedemo k jedi, kar pride starec: »Bog blagoslovi, junaki!«

»Dobro došel, starel!«

Sede starec, poje vse tri race, za posladek pa požre mojega najstarejšega sina. Ostanemo jaz in moja dva sina. Drugi dan vstanemo zgodaj in gremo na lov. Lovimo ves dan in ubijemo tri race. Zvečer pa zakurimo ogenj v gozdu in pripravljamo večerjo. Spet pride starec: »Bog blagoslovi, junaki!«

»Dobro došel, starel!«

On sede, poje vse tri race in se posladi z drugim sinom. Ostanem sam z enim sinom. Greva domov, prespiva noč, zjutraj pa spet na lov. Ubijeva tri race, zakuriva ogenj, dobro jih spečeva in se baš pripraviva k večerji, kar pride prav tisti starec: »Bog blagoslovi, junaki!«

»Dobro došel, starel!«

On sede, poje vse tri race in se posladi z najmlajšim sinom. Ostanem sam kakor volk v hosti. Prenočim v gozdu, zjutraj pa začnem loviti in pobijem toliko ptic, da jih komaj privlečem domov. Stopim v hišo, sinovi moji pa leže na posteljah — vsi trije živi in zdravi.«

Posluša ribič in reče: »No, to je čudo, zares čudo.«

»Ni, rojak!« odgovori lovec: »Kako čudo je to? Glej, v tem in tem selu, pri tem in tem človeku se je dogodilo pravo čudo; pojdi k njemu, sam ti pove.«

Ribič gre v selo, poišče tega človeka in ga pozdravi: »Pozdravljen, stric!«

»Pozdravljen, rojak! Po kaj si prišel?«

»Po to in to: povej, kako čudo se ti je pripetilo?«

»Poslušaj!« pravi. »Od mladih nog sem živel z ženo, pa kaj bi? Zaljubi se v drugega. Jaz sam ne zapazim tega, ali drugi so pripovedovali. In nekoč se namenim v gozd po drva. Naprežem konje, poženem v okolico, ostanem tam pol ure, se vrnem domov in se skrijem na dvorišču. Ko se zmrači, slišim, kako se gospodinja z nekom v hiši zabava. Hitim v hišo in baš hočem ženo nekoliko poučiti, kar vzame ona paličko, me opali po ledjih in reče: 'Do zdaj si bil človek, a sedaj bodi črn pes!' Na mah se izpremenim v psa. Ona vzame grebljo — pa udri po mojih ledjih. Bila me je in bila ter ven zapodila. Jaz zdiram na ulico, sedem pred hišo ter si mislim: morda se žena spomni ter me spet izpremeni v človeka. Ali če sem še toliko oprezoval okoli hiše, milosti nisem mogel dočakati od grde žene. Nekoč odpre okno in me vsega polije z vrelo vodo, gledáje, da me v oči zadene. Hrani pa me z ničimer, in če bi od gladu poginil! Ne kaže drugače, nego da pobegnem na polje, kjer vidim, da nekdo vole pase. Pridružim se tej čedi in začnem hoditi za voli. Kateri se odmakne od črede, ga takoj pritiram nazaj, volkovom pa ne dan do živega in do črede. Ko zapazi človek mojo brigo, me začne hraniti in pojit in se tako zanese name, da ne hodi več za čredo. Pobriše jo v vas in začne veselo živeti. Neki dan mu reče gospodar: 'Čuj, pastir! Ti se samo zabavaš in veseljačiš, živina pa hodi sama po polju. Tako ne gre. Lahko pride tat in odvede goveda.' — 'Ne more, gospodar! Jaz se trdno zanašam na svojega psa; ta ne da nikomur do črede.' — 'Povej, ali naj ti takoj odvedem govedo, katero hočeš?' — 'Ne boš ga, ne!' Spreta se in stavita za tristo rubljev. Gospodar gre na polje in kakor se nameri on za govedom, ga napadem, raztrgam na njem vso obleko in ga nikakor ne pustim dalje. Stavo je dobil moj gospodar, pastir, in od tega časa mu postanem še ljubši. Čeprav sam ne je, meni da za gotovo jesti. Prebil sem pri njem vse leto. 'Pojdem, da vidim,' si mislim pri sebi, 'ali se me žena usmili in me spet naredi v človeka.' Pridiram domov in začnem praskati po vratih. Pride žena s paličko in me opali po ledjih, rekoč: 'Ná, do sedaj si tekal kakor pes, a zdaj letaj kakor detel.' Izpremenim se v detla in poletim v loge in gaje. Pritisne huda zima, jesti je vsekakor treba, a do hrane ne pridem nikjer. Skrijem se v neki vrt, zagledam na drevesu ptičnico. 'Pa se spustimo v to ptičnico, naj me otroci ujamejo. Morda mi dajo jesti in v sobi bo toplo zimovati!' Skočim v ptičnico, vratca se zapro, otroci me vzamejo in ponesejo k očetu: 'Glej, tata, kakega detla smo ujeli!' Ali njihov oče je bil sam ča-

rovnik in je takoj spoznal, da sem človek in ne ptica. Vzame me iz kletke, pihne vame — in me izpremeni spet v človeka. Dá mi zeleno šibico in reče: ‚Počakaj, prijatelj, do večera in pojdi domov. Ko pa stopiš v hišo, udari svojo ženo s šibico in reci: Bila si, žena, ženska, a zdaj bodi koza!‘ Vzamem zeleno šibico, pridem na večer domov, se po tihem prikradem do svoje žene, opalim jo s šibico in rečem: ‚Bila si, žena, ženska, a zdaj bodi koza!‘ Takoj postane ona koza. Zvežem ji s konopcem trdno roge, privežem v staji in jo začnem krmiti z rženo slamo. Tako sem jo držal vse leto ob slami, potem pa grem k čarovniku: ‚Nauči me, rojak, kako bi kozo izpremenil v žensko?‘ On mi da drugo šibico: ‚Ná, prijatelj! Oplazi jo s to šibico in reci: Bila si koza, a zdaj bodi ženska!‘ Vrnem se domov ter oplazim kozo s šibico: ‚Bila si koza, a zdaj bodi ženska!‘ Takoj se izpremeni koza v žensko. Zdaj se vrže gospodarica predme na kolena, začne plakati in prositi odpuščenja. Prisegala je pri nebu in pri zemlji, da bo z menoj živela po božjem zakonu. In od tega časa resnično živiva srečno v ljubezni in slogi.«

»Hvala ti,« pravi ribič, »to pa je zares pravo čudo.«

Edvard pl. Wolff: Portret njegove soproge.

Adventni sonet.

»Glej, angela bom svojega poslal,
da pred obličjem tvojim pot pripravi.«
In vstal je glas vpijočega v puščavi,
kot ogenj je samotni vzplapolal.

Pripravljena, Gospod, je naša duša:
izmila grehe svoje je v pokori,
ne mami več je blesk posvetnih sanj.

»Požel bo gospodar, kar je sejal,
in zvejal bo, da dobro zrno spravi;
rodite vreden sad v pokori pravi,
ker pleve z večnim ognjem bo sežgal.«

Srce je naše razorana ruša,
ki čaka na sejavca v mladi zori.
Sejavec, pridi, vrzi seme vanj!

Janez Pucelj.

Otrok v zapečku.

Skoz streho potrkava
»Ni dež, ni dež — naliv!« —
v deskè, v otepe slam,
nad kamro v trhel tram.
Hu, vešča potoglava
zaplava v vegast hram
v zapeček: »Fant, si sam?
Ni dež, ni dež — naliv!«

Otrok oteplje v stene:
»Hu, vešasta vešča vešáv!
Zakaj budiš me v svoj vrtèž?
Umiraš mar? In ne umreš?
Si prišla motat mene,
da iz srca mi kri spiješ
kot strah: sem sam in noč in dež?
Hu, vešča, saj si smrtoglav!

Oče, v kotu je polno strahov —
smrtoglav ima mrzlo oko!
Kot gada me zviija v leden obroč.
Ob prag pes grize poginjajoč.
Tuli sosedov vol.
V bregu se lomi. Se hlev trga proč?
Moja ovčka! Na pomoč!
Smrtoglav ima vodeno oko,

napeto kot mehur, da počí,
da kot iz oken izlije vodó ...
Peč se trese, podira moj kôt —
oče, oče, kod hodiš? Kod?
Joj, voda se čezme točil! — — —
Voda, voda vsepovsod.
Vešča - smrtoglav je povetil perot.
Skoz streho ne potrkava.

Debeljak Tine.

Pregled slovenske umetnosti.

Viktor Steska.

Wolfova doba.

Anton Ažbe.

Anton Ažbe je bil rojen 30. maja 1862 v Dolenčičah števil. 2 javorske župnije nad Škofjo Loko, kjer je bil oče poldrugozemljak.⁶⁴ Oče mu je umrl za sušico, mati pa si je v blaznosti končala življenje. Osirotelega dečka je poslal varuh v Celovec v trgovino v uk.⁶⁵ Iz Celovca se je Ažbe preselil v Ljubljano. Ker mu trgovski stan ni prijal, je vstopil pri slikarju Janezu Wolfu kot učenec v uk l. 1882, ko je Wolf slikal na pročelju frančiškanske cerkve. Še pred Wolfovo smrtjo (12. decembra 1884) je odšel na dunajsko akademijo in potem v Monakovo, kjer se je šolal sedem let. V zadnjih študijskih letih je že razstavljal v Glaspalastu in dobival portretne naročila od nemških veljakov. Spomladi 1891 je osnoval svojo slikarsko šolo in jo vodil do svoje smrti 6. avgusta 1905.⁶⁶ Njegova slikarska šola je bila dobro obiskana ter je imela povprečno po 80 učencev raznih narodnosti. Izmed Slovencev so pohajali to šolo: Rihard Jakopič, Matija Jama in njegova poznejša soproga Lujiza van Raders, Matej Sternen, Roza Klein-Sternenova, Ivan Grohar in deloma tudi Ferdo Vesel. Ažbetova šola je bila na glasu, zato je bilo njegovo gmotno stanje ugodno. Toda šola in neumerjeno življenje sta ga ubijala, da svojih visoko začetih načrtov ni mogel izvršiti. Njegovih del ni mnogo in še ta so večinoma v tujini. V slovenski lasti so: Pevska vaja, okoli l. 1890; Glava starejšega kmeta, Ženski polakt 1888, V haremu, oljnata skica na platnu (Narodna galerija v Ljubljani); Zamorka, pastel na lesu, okoli 1900 (Narodni muzej v Ljubljani); Ženski polakt, oljna slika na platnu, Glava starca, oglje, 1887 (ing. Milan Šuklje); Moški akt, kreda (Matej Sternen).

Njegov avtoportret visi v monakovski krčmi Simplicissimus, kjer je bil stalen gost. Ob njegovi smrti so se preostale slike razpršile; nekaj jih je prišlo v last berlinskih kupcev, med temi Wolfov portret in nedokončana replika Odaliske, katere prvotno sliko je prodal že okoli l. 1890 v Berlin.

Ludovik Grilc.

Grilc Ludovik je tudi v nekem oziru Wolfov učenec. Porodil se je v Idriji 25. julija 1851. Že v ljudski šoli je budil pozornost s svojimi risbami. Ko je bil v 12. letu, mu je umrl oče. Učitelj Srečko Stegnar mu je svetoval, da naj se oprime slikarstva. Zato je vsto-

pil v delavnico slikarja in podobarja Jurija Tavčarja v Idriji. Tu je bil od l. 1865 do 1870 učenec, potem pa dve leti pomočnik. Želja po višji izobrazbi ga je vodila na dunajsko akademijo, kjer so ga sprejeli na podlagi dveh slik divjega in domačega petelina. Po dveh letih se je vrnil in odšel na Reko, kjer je izgotovil zlasti po naročilu Josipa Gorupa več portretov in drugih slik. Tu je ostal dve leti do 1875, ko se je napotil v Gorico, kjer je tudi večinoma slikal portrete. Z namenom, da bi se izučil v slikanju fresk, je šel l. 1878 k Janezu Wolfu in se tu pomudil dve leti. Nato je šel zopet na dunajsko akademijo in si tam štiri leta 1880—1884 izpopolnjeval svoje znanje. Zadnje leto je naslikal studijo »Gorenjsko«, ki jo je kupil baron Wurzbach v Ljubljani. Italija, središče lepih umetnosti, je zvalila tudi našega umetnika v svoje okrilje. Z Dunaja se je preselil v Benetke in se na akademiji učil dve leti. Počitnice je prebil v Lavričevi rodbini na Rakeku, kjer je v šestih mesecih izdelal devet portretov, predstavljajočih posamezne člane te rodbine. V Benetkah je naslikal motiv iz cerkve sv. Marka in posnel Bordonovo sliko: Prstan sv. Marka. Prvo sliko je kupil Fr. Souvan, drugo pa Ferdo Souvan. Isto leto je naslikal tudi »Bled«, last Ivana Hribarja.

Leta 1886 se je Grilc stalno naselil v Ljubljani. Leta 1887 je naslikal za muzej portret Maksa Wiederwohla in križev pot za Novo Štifto pri Ribnici; l. 1888 banderski sliki za Litijo in zastavo sv. Florijana za Postojno. Leta 1891 je okrasil s freskami svetišče v Železnikih, leta 1892 je portretiral profesorja Bezenška. Radi tega portreta je odlikoval bolgarski kralj Grilca z veliko srebrno svetinjo in s častno diplomom. Za predmestno cerkev sv. Ruperta v Velikovcu je naslikal božji grob in v cerkvi Device Marije na Otoku je popravljaval stare freske. Ob tej priliki je izgotovil po naročilu dve pokrajinski sliki te cerkve od dveh različnih strani. Naslikal je tudi znani Dobravski šum. V Ljubljani je izvrševal večinoma portrete, n. pr. gledališkega igravca Kocelja, obrtnika Jerneja Žitnika, pasarja Hinka Sadnikarja in njegovega brata, tiskarnarja Drag. Hribarja, idrijskega župana Štef. Lapajneteta, člane rodbine Deklevove, peka Föderla, gospe Renierove; l. 1898 dva velika portreta knezoškofa dr. Jak. Missie, pozneje za Jugoslovansko tiskarno še enega, mons. Antona Zupančiča, gospe Mehletove, župana Iv. Hribarja itd. Izmed cerkvenih slik je omeniti: banderski sliki za Štepanjo vas: a) sv. Štefan, b) Vstajenje Gospodovo; za Boh. Bistrico: 1. sv. Družino, 2. Jezusovo in 3. Marijino Srce; za Mošnje: Srce Jezusovo, za Homec:

⁶⁴ ZUZ, 1924, 103.

⁶⁵ ZUZ, 1924, 1—18, kjer je navedena tudi druga literatura. — Dom in svet, 1905, 511. — Slovan, 1902/3, I., 105.

⁶⁶ Laib. Zeitung je pisala: als Opfer der kameradschaftlichen Hingabe.

Kraljico sv. rožnega venca in v vasi je okrasil trivogelno znamenje s freskami (1889); za Žabnico sv. Urha, za Žužemberk 7 1/2 m visoko sliko sv. Mohorja in Fortunata. Rajni župnik Gross v Zagorju ob Savi je imel dve Grilčevi sliki: Jezus pomirja vihar in Sv. Peter se potaplja. Po njegovi smrti so bile prodane še naslednje slike: dve sliki Marijinega vnebovzetja, kopija Hofmannove slike: Jezus moli na vrtu Getsemani; sv. Štefan, kopija Mencingerjeve slike v Sori, in sv. Frančiška Saleškega po Mencingerjevi sliki v kapeli na Goričanah.

Umrl je 12. februarja 1910 po kratki bolezní radi srčne hibe. Njegove slike se odlikujejo po lepem koloritu, v risbi pa kažejo premalo energije.⁶⁷

P. Aleksander Roblek.

Z Wolfom je bil nekoliko v zvezi tudi P. Aleksander Roblek. Luč sveta je zagledal v Šmartnem pri Litiji 26. novembra 1848. Krščen je bil na ime Konrad. Oče je bil sodni uradnik. Roblek se je šolal v Mokronogu, gimnazijo pa je obiskoval v Novem mestu. Po dokončani sedmi šoli je vstopil v frančiškanski red, kjer je sprejel redovno obleko 31. avgusta 1865. V mašnika je bil posvečen 31. julija 1871. Ker je imel veselje za slikarstvo, ga je poslal provincijal na dunajsko akademijo, kjer so ga sprejeli v 3. letnik. L. 1879 je odšel v Benetke, l. 1881 pa se je preselil v Florencijo. Tu se je seznanil z dvema slikarjema iz dominikanskega reda, ki sta z dobrimi nasveti in previdnimi ocenami ugodno nanj vplivala. Odtod se je napotil v Rim. Tu je ostal eno leto in se potem v začetku l. 1882 povrnil v Gorico. Začel je pridno slikati. Žal, da je le malo utegnil. Imenovan je bil za provincijalnega tajnika in je imel polno posla v pisarni. Svojemu tovarišu na Dunaju in v Benetkah, slikarju Simonu Ogrinu, je pisal 28. februarja 1884, da že pol leta ni imel čopiča v rokah. Pljučna bolezen se ga je lotila in mu razjedala mlado življenje. Zato je naprosil S. Ogrina, naj bi dovršil pričete slike. Odšel je na oddih v Brežice in potem v Gleichenberg na Štajerskem, pa ga je ondi smrt zalotila 11. julija 1884.

Njegove studije, risbe in slike je kupil po njegovi smrti tedanji župnik na Vrhpolju pri Vipavi in slikar Henrik Dejak in jih zapustil profesorju Repiču. Vseh je okoli 65. Risbe iz l. 1876 in 1877 so večinoma posnetki po modelih, n. pr. Jupiter, Juno, Atena itd.; iz poznejše dobe aktovske studije, razne glave v profilu, v tričetrtinskem profilu in en face, potem konture celih kompozicij, n. pr. sv. Jožef z Jezuškom v naročju in sv. Janezom Krstnikom. Iz l. 1879 je akt: mož s silo vleče vrv. Studije iz Benetk so večinoma slikane in predstavljajo: vojaka s šlemom na glavi, moža z dolgo brado, moža s turbanom na glavi in

z gorjačo v rokah, meniha v črnem habitu, žensko v laški narodni noši, močno ženo z rdečim oglavnim robcem, laško vas, viadukt, pastirja na višavi itd.

Pod Wolfovim vodstvom je naslikal Roblek na pročelju frančiškanske cerkve v Ljubljani dve freski: sv. Frančiška Asiškega in sv. Antona Padovanskega. Napravil je tudi načrt za fresko Porcijunkule, ki so jo Wolfovi učenci izvršili v kapeli sv. Frančiška v frančiškanski cerkvi v Ljubljani.

Oljnih slik je Roblek v kratki dobi svojega ustvarjanja mnogo napravil za cerkve in za zasebnike. Pet slik hranita sestri: Madono s spečim Detetom, pojočega petelina, kapucina in dve glavi; tri slike hrani svakinja: trg Mokronog, frančiškanskega kuharja in mater, ki drži dete na kolenih ter z njim moli pred jedjo. Za rimski frančiškanski samostan in za beneški je naslikal portrete več slavnih frančiškanov. Doma je ali narisal, s kredo na karton ali pa naslikal z barvami na platno nekaj frančiškanov, n. pr. o. Ladislava Hrovata, o. Salezija in osem do deset drugih. V Benetkah je posnel za provincijala Tiepolovega sv. Jožefa. Iz Rima je prinesel sliko Matere božje z Detetom, sv. Janezom Krstnikom in sv. Katarino; za Nazaret na Štajerskem je naslikal Kraljico sv. rožnega venca, za Kampnik sv. Antona Padovanskega, za Trsat sv. apostola Pavla (v samostanski obednici), za frančiškansko cerkev v Ljubljani sv. Frančiška, za župno cerkev v Pevmi pri Gorici tri slike: 1. sv. Tri kralje, 2. Žalostno Mater božjo, 3. sv. Antona Pad., za Rožni dol pri Gorici Marijino oznanjenje, za župnika Mihaela Barbota je posnel po Gvidonu Reniju sv. Mihaela, za o. Placida Fabianija Žalostno Mater božjo pod križem.

V frančiškanskem samostanu na Kostanjevici v Gorici je visel v šoli njegov portret o. Wadinga in nad vrati obednice glava mladostnega Jezusa.

V Ljubljani hranijo frančiškani blaženega Salvatorja s kropilom v roki, ker je ozdravljaval bolnike z blagoslovljeno vodo. Slika je napravljena na les.

Roblek je bil dober anatomist in kolorist. Kot pisatelj je spisal več člankov za Cvetje z vertov sv. Frančiška v 3., 4. in 5. letniku od l. 1882 do 1884.⁶⁸

Anton Jebačin.

Anton Jebačin, slikar v Ljubljani, je bil rojen 13. marca 1850 v Ljubljani. Učil se je slikarstva pri Borovskem, pozneje je pa pomagal Wolfu pri raznih delih in je tako tudi nekak Wolfov učenec. Prav tako je pomagal tudi Simonu Ogrinu v Radovljici, Josipu Kastnerju pri Sv. Petru v Ljubljani in v Planini pri Rakeku, Juriju Šubicu pri Sv. Jakobu v Ljubljani itd. Največ je delal seveda sam. Slikal je oljnate podobe

⁶⁷ Slovenec, 10. aprila 1897. — Ljubljanski Zvon, 1910, 293—297. — Dom in svet, 1896, 153. — Slovan, II., 1903/4. — Steska, Slikar Janez Wolf, 59, 60.

⁶⁸ Dom in svet, 1895, 288, 321. — Zgodnja Danica, 1884, 254. — Zbornik umetnostnozgodovinskega društva, 1922, 135, 141. — Cvetje z vertov sv. Frančiška, 1884. — Ljubljanski Zvon, 1884, 572.

in freske. Po Führichu in Feuersteinu je napravil mnogo križevih potov, n. pr. za Ig 1882, šmarje pri Grosupljem 1884, Dedni dol pri Višnji gori (al fresco), Bled, Leskovec pri Krškem, Rakitno, Planino pri Rakeku, frančiškansko cerkev v Gorici, Radeče pri Zidanem mostu, Sv. Katarino pri Medvodah, Žalino (1911), Besnico, Drašice pri Metliki (1912), kapelico na Hribcih in za župno cerkev v Šmartnem pri Litiji na mokri omet, kar je posebno posrečeno delo (1912). Izmed oljnih slik omenjamo sv. Alojzija, sv. Antona, sv. Jožefa in Srce Jezusovo za župnika v Zgoniku; portret Ignacija Knobleharja za škocijan pri Mokronogu (1923) in čast. kanonika Janeza Brenceta, Krst Kristusov za šent Janž na Dol.; Mater božjo za Brezovico, kopijo Kremser-Schmidtove slike Marijinega oznanjenja v Velesovem za frančiškansko cerkev v Ljubljani; Srce Jezusovo za Krko na Dolenjskem. Ornamentalno je okrasil cerkev v Črnučah in v Velesovem ter bivšo jezuitsko kapelo v Ljubljani, figuralno pa kapelo v zavodu sv. Stanislava v šent Vidu, cerkev v Preski, pri uršulinkah v Škofji Loki, na Bohinjski Beli 1907, v Sori in Smledniku 1909, svetišče v Mengšu, cerkev v Leskovcu pri Krškem, cerkev v Šmartnem pri Litiji (1911—1913), v Proseku (1920 in 1921), na Opčini 1922, v Selih pri Kamniku 1922, pročelje prosvetnega doma v šent Vidu pri Stični. V Postojni in v ljubljanski stolnici je umil freske.

Ivan Borovsky.

Wolfov najboljši mladostni prijatelj je bil Ivan Borovsky, rojen v šempetrski župniji v Ljubljani 28. decembra 1817. Pri sobnem slikarju Burji sta bila tovariša in ostala prijatelja do smrti. Borovsky je bil dober ornamentik, zato je Wolfu pomagal v Trbovljah in drugod, ornamentalno slikal cerkve, n. pr. zakristijo frančiškanske cerkve v Ljubljani l. 1865, staro cerkev na Črnučah l. 1887, kapelico in svetišče pri Srcu Jezusovem l. 1885 itd. Slikal je tudi manjše oljne in akvarelne slike, katerih dvanajst hrani njegova hči. Umrl je 28. decembra 1902. Od l. 1854 do 1864 je bil štirikrat pomožni risarski učitelj na ljubljanski realki.⁴⁹

Edvard vitez Wolff.

Nekateri pisatelji zamenjavajo Janeza Wolfa z Edvardom vitezom Wolffom, čigar oče je bil v avstrijski dobi sodnik v Bellunu na Frijulskem, potem v Milanu in naposled dvorni svetnik najvišjega sodišča na Dunaju. Edvard je bil rojen v Bellunu l. 1833. Šolal se je v Milanu in je po želji svojega očeta dokončal tehniko na Dunaju. Šele sedaj se je mogel posvetiti docela slikarstvu, kamor ga je gnalo srce.

⁴⁹ Steska, Slikar Janez Wolf, str. 63—105. — Zg. Danica, 1865, 209; 1885, 292; 1887, 292. — Podlogar, Drobtinice iz zgodovine soseske in občine Krtina, str. 23. — Dr. Binder, Geschichte der k. k. Staats-Oberrealschule in Laibach, 1902, 173.

Odšel je v Benetke ter se vpisal na akademiji delle belle arti. Po dovršenih studijah je dobil mesto risarskega profesorja v Splitu in pozneje na višji realki v Trstu. Njegova mati je bila iz Zadnikove rodbine v Planini pri Rakeku, njena sestra se je pa poročila z Rudežem v Ribnici. Zaradi teh sorodstvenih vezi je Edvard pogostoma prihajal na Kranjsko ter tu slikal portrete in pokrajine.

Canonova slika Marije Pomočnice v Križankah v Ljubljani.

Na akademiji je slovel za izvrstnega učenca. Iz tiste dobe je ohranjenih še mnogo njegovih studij, zlasti iz treh strok: cvetice, pokrajine in figure. Ko je 31. decembra 1902 umrl, so si njegovi otroci te stvari razdelili in vzeli za spomin. Njegova hči gospa Josipina Mühleisen v Ljubljani hrani okoli 30 pokrajinskih, okoli 10 listov cvetičnih, okoli 20 figuralnih in nekoliko ladijskih studij. Natančno sta narisana dva leva po Rubensovi risbi v Galleria del arciduca Carlo scuola Fiamingo. Osenčena perorisba »Cesar Friderik II. v Benetkah« je fino izvršena; risba »Jezus blagoslavlja otroke« je s svinčnikom narejena.

Prej omenjena slikarjeva hči hrani naslednje očetove oljne podobe: 1. Osnutek: Ladja na morju in hiša na bregu; 2. doprsen portret Wolffove soproge v mladih letih; mlada gospa gleda proti desni strani; 3. sv. Magdalena po Van Dyku; 4. glava rdečeličnega dečka, slikarjevega sina; otroški obrazek je nazaj obrnjen; E. R. v. Wolff 1888; 5. kopija Tizianove slike: Marija stopa kot mlada deklica v tempelj (ok. 150×90 cm); 6. slikarjeva hčerka s cveticami v predpasniku; 7. benečanska žena; 8. »Dete spi« po Van Dyku; 9. Janez Krstnik po Tizianu; 10. dolina pri Repentabru 1897; 11. zaliv v Dalmaciji; 12. kraška pokrajina 1888; 13. glava Matere božje po Botticeliju (?);⁷⁰ 14. Amor. — Wolff je že kot profesor v Splitu izvršil več oltarnih slik, pa tudi v Trstu jih

⁷⁰ Poročilo slikarjeve hčere gospe Josipine Mühleisenove, soproge fin. svetnika dr. Eriha Mühleisena.

je še nekaj napravil. Na Kranjskem se nahajata dve oltarni sliki v Velikih Laščah: 1. sv. Francišek Ks. (Edoardo Woff 1862) in 2. sv. Ana, ter dve manjši v atiki; ena se nahaja baje v kapelici v Peklu pri Ortneku.

V Trstu je naslikal mnogo portretov zlasti za grško rodbino Economo in vit. Zachovnik. V ribniški graščini imajo portrete graščaka Rudeža in njegove soproge iz l. 1901, slikarjeve matere in Josipa Rudeža, na Tolstem vrhu pa Karla Rudeža; na Ortneku Janeza Koslerja, Marije Koslerjeve ter pokrajinke: Ortneški grad 1866.⁷¹

Wolffove slike so fino risane in lepo slikane. Njegovi portreti so polni življenja. V zadnjih letih svojega življenja se mu je priljubilo posebno pokrajinsko slikarstvo. Slike je večinoma prodal na Dunaj.

⁷¹ Poročilo graščaka ing. Antona Rudeža.

Za Cezarja.

Angleški spisala baronica Orczy. — Z dovoljenjem pisateljice prevel Jos. Poljanec.

Dvanajsto poglavje.

Pekel od spodaj je nepokojen ob Tvojem prihodu.
(Iz 14, 9.)

Pojdimo v eno notranjih soban v palači mogočnega Cezarja. Štirikotna soba je imela marmornate stene, v katere so bili vloženi dragoceni kamni, in zavese iz živordeče svile, ki so odganjale zvedavo dnevno svetlobo. V ozračju je bilo polno dima gorečega kadila, ki se je vil v vijugah proti kupolastemu stropu in uhajal hlipno skozi majhne odprtine. Na pozlačenih sedežih so počivale mehke blazine, ki so se takorekoč stopile, če si se jih doteknil, v zatišju pa je stala prelestna postelja iz trdega, neprecenljivega citra z rezbarijami, ki jih je izrezal grški kipar, in z zavesami iz škrlatate svile, ki so bile posute z zvezdami.

V vazah iz nežnega jedavca so v ogromnih šopkih krvavordeče rože povešale glavice, in pod nogami so preproge iz težke svile skrivale krasoto mozaikov.

In sredi vsega tega bleska in sijaja je divjalo neko bitje, iztežka človeško, kakor razkačena zver.

Kaj Julij Cezar Kaligula je bil silno slabe volje. V votlih očeh mu je žarel nenaraven ogenj, redki svetli lasje so se mu ježili po glavi kakor ščetinasta griva hijene. S težkimi koraki je topotal po sobani gor in dol, njegova halja, obtežena z dragocenimi kamni, je opletala okrog njega, ko je stopal po gladkih svilenih preprogah in gladkem mozaiku. Drobne roke in gležnji so bili pokriti s številnimi zapestnicami in čevlji na nogah posuti z demanti.

Na prvi pogled bi bilo v resnici težko reči, ali je bil moški ali ženska, ki je na ta način hodil po sijajni

kletki, divje mahajoč z rokami in hripavo vpijoč z glasom, ki ni bil podoben, da bi prihajal iz človeškega grla. Obraz, bled in zabuhel, bi bil lahko enega ali drugega spola in po valujočem oblačilu in obilnih draguljih si v tem bitju prej pričakoval žensko kot moškega.

Cezar je blaznel od togote, sužnji in služabniki, ki so ždeli po sobani, so bili vsi preplašeni. V roki je držal kratek bič s petimi vrvicami iz močnega, vozlanega usnja, vsaka z železnim kavljem na koncu. S teh kavljev je kanilo nekoliko kapljic krvi po njegovih belih svilenih tuniki. Ob najmanjšem šumu, najrahljšem glasu ždečih sužnjev je v presledkih divje bil z bičem in vrvice z ostrimi kavljji so žvižgajoč padale po golih plečih in trgale kosce mesa, da je iznova tekla kri.

Nato se je blazni človek začel peklensko grohotati in zopet je bil z bičem okoli sebe, srepo, brez razločka, da mu je bil obraz in oblačilo oškropljeno s krvjo in so se na levi in desni od strahu vpijoče poštake sesedale po tleh.

Cezar je besnel od togote, človek pa, ki ga je bil pripravil v toliko jezo, je slonel na ležišču v varni razdalji od tulečega zlodeja in drobna ustna so se mu krivila v zadovoljnem usmevu. Bil je Kaj Nepos, ki je bil prišel, da izda one izmed sokrivcev, ki so se izneverili zvestobi in vdanosti do njega. Za njim pa je, skrbno skrit za zavesami ležišča, ždel Hun Rhavas, temnopolti suženj državne zakladnice, ki je prejšnji dan stal pred sodnim stolom rimskega prefekta, ker je pri prodaji sužnje Nole skušal oslepiti državo.

Postava je bila v takih zadevah stroga. Zahtevala je, da tak krivec zoper državo, ako je bil suženj, izgubi desno roko ali jezik ali ušesa, da zapade vsa njegova trdo prihranjena lastnina državni zakladnici ter da za vselej izgubi možnost, da bi si kupil prostost. Vendar je bil prefekt prizanesljiv in dasi ni mogel krivca oprostiti sodbe, mu je omilil kazen.

Huna Rhavasa so javno bičali in mu vžgali sramotno znamenje, vendar ni izgubil ne ušes, ne jezika, ne roke, niti mu ni bil odvzet prihranek, s katerim je koncem koncev upal kupiti prostost sebi in svojim otrokom. Toda Afričanova narava je bila taka in tak je bil uspeh suženjske vzgoje v okolici cesarja, da je Hun Rhavas pozabil na milost in se spominjal samo kazni. S krvavečim hrbtom in sovražnim duhom je prosil zasluga pri Cezarju. To se mu je dovolilo pol ure nato, ko je prefekt pretorijancev Kaj Nepos stopil pred Kaligulo. Zgodba, ki jo je bil Hun Rhavas, plačani vohun, prinesel Cezarju na ušesa, je zgolj potrjevala ono, kar je Kaj Nepos imel povedati.

Zasnovana je bila zarota, da umore očeta vojska, najvišjega, najboljšega vseh Cezarjev, Cvet rimskih patricijev je bil zapleten v to strašno izdajstvo. Hortenzij Marcij je do vratu tičal v njem, enako Markus Ancyrus starejši in Filipus Decius ter Filario s cesarskega dvora.

Hun Rhavas jih je bil videl, kako so se oni dan, ko so prodajali sužnje pokojnega cesarja, družili in šepetali med seboj. Mogel je hkrati določno povedati, da je bil tudi prefekt rimskega mesta v zvezi s tolpo zarotnikov.

Ta zadnja vest je privedla blaznega Cezarja malone do roba groba. V silni togoti toliko da se ni dušil. Veroval je v poštenost Taura Antinorja, imel ga je celo kot nekakega srečnega malika. Izdajstvo tega človeka je vzbujalo v njem silnejši srd kot izdajstvo tisočero drugih. V svoji blazni razjarjenosti bi bil s svojo roko ubil Huna Rhavasa, da se le-temu ni posrečilo umekniti se v varno oddaljenost od divjajočega norca.

Kaligula bi bil dal mučiti Kaja Nepota, ako bi se bil upal, dokler ne bi še on pričal zoper Taura Antinorja; toda prefekt pretorijancev je bil v tem pogledu oprezen. Doslej se še ni bil odločil, ali bi bilo prijateljstvo ali sovraštvo rimskega prefekta njemu v korist. Ta trenutek ni želel drugega, kakor da se otrese onih, ki so mu prejšnji večer zaradi sebičnih namer nasprotovali. Zavaljo tega je samo govoril v umerjenih besedah o nekem šepetanju, ki ga je bil slučajno slišal v veži svoje hiše med neko družbo, kateri je načeloval Hortenzij Marcij in Markus Ancyrus starejši.

»Med igrani v cirkusu, Cezar,« je pojasnjeval, »upajo povzročiti nemir med ljudstvom... in medtem, ko bo ta nemir odvrčal pozornost tvoje zveste telesne straže od tvoje svete osebe, naj bi ti eden teh zločincev porinil bodalo v grlo...«

Nadaljnje besede mu je preglušil krik, podoben glasu pobitega vola, ki je pretresal marmornate stebre v sobani. Kaligula se je vrgel na posteljo, se zvijal na njej liki divja zver, grizel odeje, tolkel s stisnjenimi pestmi ob les in pene so se mu cedile iz ust.

»Več mi povej — povej mi —« je zarjovel nazadnje v presledku med dvema takima napadoma pobesnelosti.

Sužnji po sobani so od strahu trepetali; Hun Rhavas se je stiskal pod ležiščem in tresel kot trepetljika.

Kaj Nepos pa je mirno in dostojanstveno molče čakal, da je minil napad, nato pa je mirno nadaljeval svojo povest.

»Le malo mi je še povedati, Cezar. Prišel sem te svarit... da lahko oblečeš oklepno srajco, da si varuješ vrat in prsi zoper bodalo morivcev. Toda zarotniki so začeli v moji navzočnosti tiho govoriti. Napenjal sem ušesa in vohunil zate in ker mi je srce prepolno zvestobe in vdanosti do tebe, sem prišel tako zarana, da te opozorim na nevarnost.«

Cezar je začel znova brez miru hoditi sem ter tja po sobani. Grizel se je v pesti, skušajoč se brzdati, da ne bi udaril plemenitega ovaduha tako okrutno, kot je pretepal sužnje; donašavca slabih vesti je mrzel malodane prav toliko kot skrivne izdajice. Trpel je zbog presilnega besnega sovraštva in neutешljive krvoželjnosti.

Komaj pred tremi leti so ga patriciji in ljudstvo sprejeli z glasnimi klici in veseljem; njemu na čast so prirejali gostije; ga proglasili za boga, njegovo oblast za božansko, sedaj pa so kovali zaroto, da ga umore! Blaznež je v strastnem poželenju po maščevanju iztegnil roke.

»Umoriti me hočejo,« je kričal hripavo, »umoriti — mene!...« In peklenski grohot se mu je izvil iz obilnega grla. Trgal si je oblačila s prsi in si zasadil nohte v meso, v tem pa je tulil in se blazno grohotal, da je odmevalo po prekrasni palači.

Tedaj je napad nenadoma odnehal. Nenaravna mirnost je sledila silnim izbruhom togote. Kaligula si je z vogalom svilnatega robca brisal pot po znojnem obrazu. Vrgel se je na stol, uprl oba komolca na kolena, brado na roke in je zamišljeno buljil predse.

Ta mirnost je bila v resnici celo strašnejša od prejšnjega vpitja in tuljenja. Bledo lice je Kaju Nepotu postalo še bolj pepelaste barve, ko se je naglo ozrl po sobi; nemara je ta dan prvikrat spoznal, kako popolnoma je bil izročen divjajočemu blazniku na milost in nemilost, ako bi se le-ta obrnil proti njemu. Toda Cezar je sedel razmišljajoč na svojem stolu in upiral velike votle oči nekam na tla, iz prsi pa mu je sunkoma prihajalo hropeče dihanje.

Čez nekaj časa je izpregovoril:

»Nisi mi še povedal, dragi prijatelj,« je rekel počasi, »kaj menijo izdajavci storiti po umoru Cezarja.

Koga hočejo postaviti za naslednika? Vsi vendar ne morejo biti rimski cesarji! Za koga pa nameravajo izvršiti to peklensko izdajstvo?»

»Veliki Cezar,« je odvrnil Kaj Nepos pikro, »meni se dozdeva, da vsakdo njih želi postati rimski cesar. Ker je pa nemogoče kaj takega, je bil sinoči pri meni precejšnji prepir. Ujel sem na ušesa pomen več besedi in — —«

»In več imen tudi?« je vprašal Kaligula z istim počasnim glasom.

»Eno ime sem slišal prav posebej, Cezar.«

»Povej mi ga.«

»Ime Auguste, tvoje sorodnice,« je odgovoril Nepos po kratkem obotavljanju.

»Ime Dee Flavie?«

»Prav njeno.«

»Saj je vendar ženska, ki ne zna voditi vojske,« je dejal cesar, čigar glas je zvenel votlo in oddaljeno, kakor da bi prihajal iz grobnih globin.

»Teга tudi v misel niso jemali, Cezar.«

»Kaj pa potem?«

»Zarotniki so se med seboj dogovorili, kakor se mi vidi, da bodi bodoči soprog Dee Flavie Auguste naslednik umorjenega Cezarja, najsi bo kdorkoli hoče.«

»Najsi bo kdorkoli hoče,« je govoril cesar, mehanično ponavljajoč besede.

»Da, Augusta, kakor slišim, ne izkazuje še nikomur naklonjenosti.«

»Si ni izbrala še nikogar — kolikor ti je znano?«

»Ne, ne . . . ona si naj izbere po . . . pozneje.«

»Ali naj si ona sama izbere moža — ali ga izberejo oni?«

»Teга pa ne vem, veliki Cezar. Prepričan pa sem, da Augusta ničesar ne ve o izdajstvu. Izdajavci jo hočejo izrabiti v svoje namene.«

Zatem je za nekaj časa zavladała tišina. Kaligula je sedel na stolu in buljil s široko odprtimi očmi predse, sužnji so zadrževali sapo in zavzeto strmeli na tisti strašni bič, ki je bil trenutno pozabljen.

Kaj Nepos, bled kot javorov list, si je zdaj pa zdaj z jezikom močil suha ustna.

Minute so brzele dalje. Kdo ve, kakšne peklenske misli so rojile blaznemu trinogu v glavi.

Naposled je vstal in začel zopet hoditi po sobi gor in dol. Ampak sedaj ni več divjal, ni več mahal okoli sebe kakor obseden. Obraz mu je bil miren, dasi je bil zardel in moker od potu. Njegove stopinje po preprogah so bile umerjene in trdne. Vrgel je bič od sebe, roke so bile sklenjene na hrbtu, na čelu pa so se mu prikazale globoke brazde, znamenje napetega razmišljanja.

Slednjič je nehal hoditi sem pa tja in obstal sredi sobe nasproti ovaduhu.

»Hvala ti, dobri Kaj Nepos,« je dejal, »za tvojo zvestobo in vdanost do mene. Jutri bom nemara že poskrbel, da te nagradim po zaslugi, za sedaj pa bi

bil rad sam. Ta kriza zahteva od mene ono srčnost in državniško modrost, po kateri me rimski državljani že poznajo. Jutri se udeležim otvoritve iger v cirkusu. Morebiti nastane nemir med ljudstvom in morebiti bo kak peklenski izdajavec poskusil streči po svetem življenju človeka, ki je bog, Cezar in cesar, vse obenem. Ako se vse to zgodi in če spoznam, da nisi lagal, ti hočem dati nagrado, o kakršni se ti niti ne sanja. Ako pa do jutri spoznam, da si lagal, da si si skušal pridobiti mojo naklonjenost in me razjaril samo s sebičnimi namerami, da si obrekoval rimske patricije z namenom, da bi odstranil svoje osebne sovražnike, si bom izmislil zate kazen, da me boš na kolenih prosil smrti, da te odrešim trpljenja. In tebi je znano, Kaj Nepos, da ima tvoj Cezar božanski veleum, če je treba iznajti mučenje.«

Glas mu je bil postal docela trden in naraven, vse njegove nemirne, krčevite, neučakane kretnje so minule. Na zunaj je bilo videti, da ima sam sebe popolnoma v oblasti. V resnici pa je bil pogled na teга blaznega človeka sedaj še strašnejši kot poprej. Bleda lica so bila svinčene barve, medle oči so se mu zožile, da so jih bile zgolj razpore, skozi katere so švigali žarki smrtnega sovraštva brez usmiljenja proti ovaduhu.

Kaj Nepos je le z veliko težavo ohranil navidezno dostojanstvenost. Očividno mu je bilo v prid, da ne pokaže niti zmedenosti niti bojazni. Samo mirno vedenje in ponosno kazanje zvestobe mu je v tem trenutku moglo zagotoviti osebno varnost. Prefekt pretorijancev je dovolj poznal cesarskega nasilnika, da je presodil nevarnost teга na zunaj mirnega nastroja, pod katerim se je skrivala skrajna brezčutnost peklenske okrutnosti.

Zavoljo teга Kaj Nepos ni odgovoril na strašno grožnjo, ampak se je samo priklonil z glavo, kakor da bi se ponižno podvrgel volji njega, ki je bil kakor bog. Čutil je, kako so mu zobje šklepetali, udje drhteli, kri zastajala po žilah. Vrh teга ga je pa obhajala še druga groza, zavedal se je namreč, da ga je nasilni trinog dobro spoznal, da je videl njegov strah in z radostjo buljil vanj.

Neskončno mu je odleglo, ko je naposled zaznal, da ga je cesar odpustil. Zbral je vse svoje moči, vstal z ležišča in se poklonil Cezarju. Zatem je odšel skoraj mehanično, kakor v sanjah, toda pokonci in mirno iz sobane.

Svileni zastori, obteženi z zlatom, so se šumeč zgrnili za njim, in glasen, dolg grohot, kakor od tisočero vragov, se je razlegal po marmornatih dvoranah. Kaj Nepos se je podvihal in hitel kakor obsedenec; pritiskal si je roke na ušesa, da ne bi čul groznih glasov, ki so ga preganjali po hodnikih: krikov od bolečin, žvižganje biča po zraku, nad katerimi se je vzdigoval tisti grozni grohot, ki je moral izvirati iz pekla.

(Dalje v prihodnjem letniku.)

Po okrogli zemlji.

Meksika, dežela političnih vstaj in verskih preganjanj.

Spisal dr. J. D.

Zadnjič (v 11. št. »Mladike«, str. 428) smo ob koncu sestavka slišali o grozovitih človeških žrtvah, ki so jih Mehikanci pred prihodom Fernanda Corteza vsako leto darovali svojim malikom. Sodi se, da je bilo žrtev vsako leto do 100.000. Človeku kri zastane v žilah, ko to bere. Godilo se je res, kakor pravi psalmist: »In darovali so sinove svoje in hčere svoje hudim duhovom. In preivali so nedolžno kri, kri sinov in hčera svojih, ki so jih darovali malikom, da je bila dežela oskrunjena z njih moritvami.« (Ps 105, 37, 38.) Krščanstvo je tem krutostim naglo naredilo konec.

Ne bomo zdaj popisovali, kako je slavni Cortez v letih 1519—1521 došel na Mehikansko ter z nezaslišano hrabrostjo premagal prestolnico Mehike ter njenega mogočnega cesarja Montezumo. (H. Rider Haggard je spisal povest »Hči cesarja Montezume«, ki baš sedaj izhaja v slovenskem prevodu.) Tudi ne bomo naštevati neprecenljivih zaslug, ki so si jih katoliški misijonarji v teku 300 let, do začetka revolucij in preganjanja, pridobili za mehikanske rodove; samo to dejstvo pribijemo: dočim so v Severni Ameriki Indijanci skoro že popolnoma izumrli, so se v Mehiki (in v Južni Ameriki) vprav po prizadevanju španskih katoliških misijonarjev ohranili do danes tako, da jih je med 15 milijoni prebivavcev 38 odstotkov čistokrvnih prvotnih domačinov. Prostor nam tudi ne dopušča, da bi govorili o neprestanih revolucijah, ki že od l. 1821 pa do danes vznemirjajo in ugonablajo to državo. (V letih 1821 do 1867 je Mehika nič manj ko 36 krat spremenila svojo ustavo ter 72 krat volila razne predsednike!) Tu hočemo odgovoriti le na vprašanje: kako se deli sedanje prebivavstvo Mehike po krvi in kako po gospodarskem stanju? Pravkar smo rekli, da je rdečkožcev, t. j. Indijancev, še 38%; belokožcev (Špancev, Severoameričanov itd.) je 19%, 43% pa je tzv. mesticev, t. j. mešanec (iz zakonov med Indijanci ter belokožci). Glede gospodarstva pa tole: Ko je Cortez deželo osvojil, je del zemlje pustil Indijancem, del pa dal

svojim Špancem v obdelovanje. Ti (španski) lastniki in poljedelci so bili glavna opora Cortezu kakor vsem njegovim naslednikom. Sčasoma so za bogateli. Mnogi so postali veleposestniki. Imenovali so se in se še danes imenujejo kreóli (criollos — potomci). Rdečkožci pa, brez volje za težko delo na polju, so ostali siromašni; premnogi so se, vdani žganju (tzv. tekvila), zadolžili in bili prisiljeni, vse prodati. Mnogi so brez zemlje. To indijansko (kmetsko) ljudstvo se zove — v nasprotju kreólom — peóni. V revolucijah so šli ti peoni za vsakim, kdor jim je obetal, da si bodo zemljo in bogastvo delili. Mehikanska duhovščina je bila zamudila socialno delo po naukih Leona XIII.; prehiteli so jo nasprotniki, ki so organizirali svojo rdečo gardo, hujšo od boljševiskov. Zdaj bije Cerkev v Mehiki boj za biti ali ne biti. Katoličani, ki jih je 95%, se sedaj zavedajo svoje zamude. Bližnja bodočnost bo pokazala, na čigavi strani bo zmagala.

Kakšni pa so ti peoni (Indijanci), kako oblečeni itd.? Slika (str. 465) nam kaže mehikanskega dečka. Prišel je s svojimi starši iz vasi (»pueblo«)

v mesto; sédel je pred neko hišo ter čaka očeta in matere. Časa imamo dovolj, da si ogledamo njegovo obleko. Široki slamniki (nosijo ga vse leto!) je narejen iz listov neke palme. (Slične slamnike vidimo tudi na sliki str. 426.) Imenujejo ga sombrero. Značilno je tudi pisano ogrinjalo, serape zvano. Na nogah ima neke vrste sandale, zvane zapáte. (To bo pač romanska beseda, ki smo jo tudi mi sprejeli.) Barva kože je rjavordeča. V obrazih mnogih Mehikancev se opaža neka sličnost s Kitajci, kar potrjuje domnevo, da so v davni prišli iz Azije preko Alaske in Severne Amerike. — Kako pa je kaj z umsko nadarjenostjo takihle mehikanskih otrok? Katoliška Cerkev v Mehiki nam o tem pripoveduje čudne stvari: pravo preganjanje njeno se je pričelo z ustavo z dne 11. marca l. 1857 in se nanjo sklicuje tudi sedanji diktator in preganjavec Calles. In kdo je ustvaril ono zloglasno marčno ustavo? Bila sta to dva peona, dva prava Indijanca, Ignacio Komonfort ter Benito Juarez (izg. Huáres). Zlasti poslednji je divjal zoper Cerkev. In vendar je vse imel od Cerkve: bil je ubožen Indijanček,

Indijanke Meksikanke kot branjevke na trgu.

ki se ga je pa župnik njegovega rojstnega sela usmilil, ga začel učiti branja in pisanja ter mu dal podlago za nadaljnjo izobrazbo. Prav ta Juarez je kot predsednik republike dal l. 1867 ustreliti cesarja Maksimilijana. Tudi diktator Porfirio Diaz, ki je 33 let predsedoval mehiškanski republiki (od 1877 do 1910), je bil sin ubožnih indijanskih staršev.

Kdor po Mehiki potuje, se ne more načuditi živahnosti, ki jo opaža na trgih: naprodaj so zlasti lončarska dela, potem pa tudi vezenine (n. pr. serape) ter pleteni izdelki. Slika na strani 463 nam kaže prizor z mehiškega trga: Indijanke, ki prodajajo razne stvari. Deklica v ospredju n. pr. prodaja odrte iguane, t. j. posebno velike kuščarje ali zelence, katerih belo meso, če je pečeno, gre Mehikancem bolj v slast kakor pa govedina ali pa kuretina. Te iguane prineso Indijanke na trg žive, pa jim zlomijo vrat, da žival ne uide; v zadnjem času so te ženske postale bajé bolj »človeške« ter kuščarjem samo noge zvežejo. Na sliki vidimo, da so te Indijanke zelo živahne in vesele: smejejo se ter kažejo vrsto svojih belih zob. Iz fotografije seveda ni razvidno, da so rjavordeče kože.

Amerika.

Usoda Indijancev.

Ni prav, da nazivamo to vrsto ljudi Indijance, in izhaja ta zmotna od tod, ker so menili prvi raziskovalci sveta, da so prišli v Indijo (v Azijo), pa so bili prišli v Ameriko. Vendar je ostalo to ime do današnjih dni.

Iz indijskega plemena je nastalo v dobi tisočletij več narodov, ki imajo vsak zase svoje posebne načine življenja, kakršni so pač pogoji, ki živijo pod njimi. Razna indijska plemena so se večkrat strnila v velike zveze. — Indijanci živijo na najpreprostejši način, Bivajo v šotorih, ki jih pokrivajo z govejimi kožami ali pa s trstjem. Šotori stojijo na tenkih kolih, ki so zgoraj zakrivljeni. Sredi šotora je ogenj.

Pač se ni usoda nobenega drugega naroda tako izpremenila kakor se je usoda Indijancev, ki se takorekoč kar tajajo kakor sneg na solncu in so jih vzele razne vojne in pa bolezni, kakor kuga in kože.

Za Indijance se zanimamo v prvi vrsti zato, ker živijo povsem po svoje. Nekateri Indijanci, n. pr. Dakoti, obešajo na svoje roke in noge človeške kože, ki so jih posneli z glave svojih sovražnikov, Kdor ima v laseh po

strani vdeto pero, pomeni, da je ubil sovražnika v odkritem boju. Komur pa stoji tako pero pokonci v laseh, pomeni, da ga je ubil s pestjo. Če ga je pa ustrelil, tedaj si vtakne kolček v lase. Kdor prejme kučmo z volovskimi rogovi, je prejel najvišje odlikovanje. Kdor je kdaj koga ujel, nosi zapetnico. — Indijancem se Evropci studijo, a vendar so tako ničemurni kakor smo mi. Na vso moč so vraževerni, imajo dosti napak, ki so bolj očitne kot naše, in vendar so v nekaterih ozirih bolj čednostni kot mi.

Indijanci imajo zmisel za sport. Že zdavnaj so poznali igre z žogami in imajo tudi svoje nogometne tekme.

Indijanci poznajo tudi društva in posebno dosti je detektivskih zvez. Člani takih zvez imajo svoje posebne znake in svojevrstno orožje in svoje plese. Znano nam je društvo »golobov«: društveniki so 9—13 let stari fantje, kf se morajo njih navodilom pokoriti celo stari ljudje. Najimnitnejše društvo te vrste je zveza »psov«.

Nič določnega ne vemo o tem, kako so se poizkušali Američani iznebiti divjih Indijancev. Šlo je pač za to, kdo je bil močnejši. Tedaj so bili Indijanci lovci in pastirji in so romali iz kraja v kraj. Preživljali so se z ribami in divjačino, a kar je nam govedo, to je Indijancu bivol. Bivolovo meso so jedli, s kožo so se pokrivali in se oblačili vanjo, iz rogov so pili, iz kosti so izdelovali orožje in orodje. Bivolov pa niso pobili več, kolikor so jih slučajno potrebovali. Lovili so jih na prav poseben način. Našemili so se v volkove in taki so zalezovali čredo po vseh štirih. Bivoli se pa ne boje volkov, ker so jih vajeni. Volkovi hodijo venomer za bivoli in napadajo bolehtne in slabotne bivole in se preživljajo z njimi. Indijanci so to vedeli in so na ta način prišli do bivolov in jih postrelili s puščicami. Ko so prišli kulturni ljudje v te kraje, so postrelili na tisoče bivolov za prazen nič in tako so se te živali oplašile in so pričele iskati zavetja po gorah. In kakor so »kulturonosci« na grd način uničevali bivole, še bolj so divjali zoper Indijance. Ne le, da so jih očitno napadali in streljali kakor zajce; raznesli so mednje žganja in nečedne bolezni — še več: nagnali so nanje posebne vrste pse, ki so jih bili za to izučili v Evropi, in ti so poiskali Indijance ponoči v šotorih, kjer so jih klali in mrcvarili kakor zverjad. Dalje so jih »kulturni« ljudje oblekli v obleke od kozavih ljudi, da so oboleli tudi Indijanci in mrlji v velikih množinah. Tudi pekli so jih prav počasi, češ, da

bi jih ostrašili. In če so še dandanašnji Indijanci tako divji na belokožce, da jih mnogokrat napadajo in mučijo na najgrozovitejši način, tedaj so to povzročili belokožci sami in se Indijanci le maščujejo.

Zaradi večnih preganjanj so se Indijanci razpršili po gorah in izumirajo od lakote. Nekateri so se vdali belokožcem in živijo pod njihovo vlado. Opešali so in polagoma umira rod za rod.

Dandanašnji je v ameriških Zedinjenih državah še kakih 230 tisoč Indijancev. V Srednji in Južni Ameriki pa jih je še do 9 milijonov. V nekaterih pragozdovih je še nekaj plemen, ki jih še niti ne poznamo. Zato se bodo Indijanci v takih pokrajinah še ohranili za nekaj stoletij, a v Severni in Srednji Ameriki so zapisani skorajšnji smrti.

Posebnosti iz ameriškega življenja.

Če hodi človek le nekaj časa po kakem ameriškem mestu, vidi že v prav majhnih razdaljah vsakovrstne posebnosti, ki jih pri nas ni. Greš po ozki cesti, ki je vsa trgovska in jo obdajajo hiše, visoke po trideset do štirideset nadstropij, pa zaviješ mimo vogala in zagledaš majhne ter enonadstropne lesene hišice in praznine — stavbne parcele. Na teh stavbiščih je vse polno nesnage, švigajo podgane sem in tja in ponoči se podijo tod mačke okrog in se izogibajo podganam. V nekaterih izmed teh hišic so ljudje, nekatere pa so prazne in zapuščene, da se ti zdi, da se bodo zdaj pa zdaj sesedle na tla. Pa se nihče ne zmeni za te neskladnosti, nikomur ne pride na misel, da kaj takega ni lepo.

Tudi to je značilno za Ameriko, da nima skoraj nobena hiša strelovoda. In vendar je dosti neviht in se ljudje bojijo grmenja in treskanja kot pri nas in tudi trešči večkrat v kako hišo. A kaj zato — da si le ti živ, da le ni treščilo v tvojo hišo! Kaj ti mar drugih!

Časih je vse polno steklih psov v kakem mestu. Brž so tu varnostne odredbe, razglašen je kontumac. A kdo bi se zmenil za kaj takega! Stražniki hodijo slednjč po cestah in postrelijo vse pse, ki jih dobijo, pa če so ti psi stekli ali niso. Ljudem pa ni nič do tega.

Združene ameriške države izdajajo leto za letom vse polno odredb in zakonov in ne ukinejo nikoli nobenega. Zato imajo zdaj že nad dva milijona zakonov in odredb. Če bi jih hotel človek vse poznati in bi se jih naučil po deset na dan, bi moral ži-

veti vsaj šeststo let! Ljudje pa se ravna-
najo morda le po navodilih kakih sto
zakonov. Vseh drugih ne upoštevajo
in jih niti ne poznajo.

Na deželi nimajo nikakih zatvornic
pri prehodih čez železniški tir. Za-
torej je vsako leto dosti nesreč in
vsako leto se ponesreči gotovo sto
avtomobilov, ki drevijo čez tračnice,
čeprav je vlak v bližini. Pač se oglasi
lokomotiva, ko je kakih 500 metrov
daleč, in ne zapiska kot pri nas, ampak
pozvoni strojevodja z zvoncec,
ki je na lokomotivi. Vendar so šoferji
taki, da bi se le radi prepričali, kdo
bo prvi — ali avto ali vlak. In če se
šoferju posreči, da prehití vlak, te-
daj je vesel kakor otrok, ki ima koga
za norca. Če pa povozi vlak takega
predrzneža, tedaj pravijo drugi: »Prav
mu je, zakaj pa je tako lahkomišel!«
A že v istem hipu bi bili tudi oni radi
hitrejši od vlaka.

Če greš po cestah zunaj na deželi,
vidiš vse polno avtomobilskih koles,
ker se jim v Ameriki ne izplača, da bi
popravili tako kolo, ampak rajši ku-
pijo novega. Prav tako je z avtomobi-
bili. Če plačaš na teden po pet do-
larjev, pa dobiš nov avto.

Po naših razmerah soditi, je celo
prav navaden Američan razkošen v
svojem domačem življenju. Vsi si na-
bavijo pohištvo na obroke in pripeti
se, da je pohištvo že zdavnaj za nič,
a je plačana šele polovična vsota. Pa
si kupi Američan spet novo pohištvo
in seveda spet na obroke. So družine,
ki imajo že tretje pohištvo, a plaču-
jejo še vedno obroke za prvo pohištvo.

Zares čudovita dežela je Amerika.
Evropcu se zdi, kakor bi živel v deveti
deželi ali pa med otroki. Izpočetka
se čudiš in zgražaš, da so Američani
tako neznansko lahkomišelní. A čez
nekaj let postaneš tudi ti tak. Kakor
strup prehaja vate to neredno živ-
ljenje, ki te uspava in omoti, da sam
sebe več ne spoznaš.

Drobtine.

Centralna kurjava in električna luč.

Res je — čast komur čast — teh-
nika je izumila marsikaj, kar nam je
dobrodošlo in marsičesa ne bi hoteli
nič več pogrešiti. Centralna kurjava
je nekaj, kar je zelo pripravno. V
kleti je velikanska peč, je kotel in iz
njega gredo cevi po vsej hiši, v sle-
herno sobo. In odvišješ pipico — in
peč je gorka — soba je zakurjena.
Prav pripravno je to, sobe ne uma-
žeš, rok si ne umažeš, pozabiš, kaj so
drva, kaj premog. A sicer — kakšen
je zrak v sobi s centralno kurjavo?

Suh je, v grlu te šegeče, zatošlo je
v sobi, na živce ti lega vse to ozračje,
čelo te zaboli, glava je kakor čeber.
Siten postaneš in neprijetno ti je, da
ne moreš drugače, kakor da stopiš na
cesto in si globoko oddahneš. Kako
vse drugačne so naše stare peči, ki
so zares peči! Že tisto, da slišiš pra-
sketanje ognja, da čutiš, da nekaj živi
poleg tebe, da se časih zazreš v pla-
menčke in se zamisliš v mraku vanje,
kako švigajo sem in tja in rišejo kače
in kačice po tleh, po stenah — že to
je toliko, je življenje, ki ga centralne
»peči« nimajo. Te so mrtve kakor ka-
men, so stroj brez duše in duha. In
če imaš peč, ki ti jo zakurijo zunaj
na hodniku, se ti tudi soba ne one-
snaži in gorkota polje vanjo, da sam

Indijanski deček
po meksikansko opravljen.

ne veš kako, in vendar slišiš življenje,
ki živi v peči.

Tudi električna luč je iznajdba, ki
je pripravna in čista in ni nevarnosti
za požar. Priviješ kljukico na steni —
in v sobi je svetlo, je luč. Ni treba
petroleja, ne snaženja cilindrov in
svetiljk in ne prižiganja z vžigalicami.
Pa se vendar spomni na one čase, ko
smo sedeli zvečer krog mize in je bila
petrolejka med nami in je nekaj br-
nelo in živel v njej, da smo rekli »da
se jokajo duše«, in je bila luč mirna,
tiha, vdana in topla. Električna luč
vpije, rezka je in ostra, v oči te bode,
živce utruja in dremavica se te po-
lasti. Če je močna, tedaj te zaskeli v
očeh in glava te prične boleti. In po-
mislimo na sveče, kako smo časih zrlí
vanje, ko je utripal plamenček, se
utrinjal in spet zaživel, da se ti je za-
zdelo, kakor bi zrl v človeško oko, ki
te pogleduje in spet zamiži, ki je zdaj

veselo zdaj medlo in otožno. In če
pomislimo na cerkev, kjer gorijo sveče
in električne luči, in če primerjaš živ-
ljenje sveč in rezko štrljenje električ-
nih žarnic — kaj je lepše, kaj toplejše
in kaj ti seže globlje v dušo?

A smo v dobi tehnike in strojev.
Vse ono odstranjujemo, kar je toplo
in kar govori z našim srcem. Mi sami
smo postali take centralne kurjave,
smo postali električne luči, ki delamo,
mislimo, živimo, a živimo, mislimo in
delamo brez srca in brez duše in brez
ozira na naše soljudi. Rezki smo, bo-
deči, ne maramo toplote in duše, tem-
več se zadovoljujemo le z zunanostjo
in hitimo in strašno se nam mudi. Obe-
roč odrivamo čas od sebe, odrivamo vse,
kar bi vzbudilo v nas kaj mehkejšega,
kaj dragocenejšega. Bojimo se svoje
notranjosti in notranjosti drugih nam
niso mar. Zato smo osamljeni bolj in
bolj. In kadar nas zadene nesreča —
in ta ne preze nikogar —, tedaj se se-
sedemo in smo strti in ne čutimo tal
pod seboj in ne vidimo neba nad seboj.
Ker bežimo tudi pred Bogom in bi mu
radi utekli...

Marija Kmetova,

O telesni velikosti človeka.

Zdi se nam, kakor bi bili ljudje iz
prejšnjih dob vse večji nego smo mi.
In vendar je baš nasprotno res. Stare
viteške oprave so našim ljudem pre-
majhne. Majhen je bil tudi prazgodo-
vinski človek. V Švici in na Nizozem-
skem so bili vojaki l. 1799 povprečno
1 m 55 cm veliki; leta 1925 pa so bili
veliki po 1 m 75 cm. Torej je sedanji
človek večji po telesu — in po duhu?
To bi bilo novo poglavje razprave.
Splošno velja: čim kulturnejši je kak
narod, čim udobneje živi, tem večje
rasti so ljudje. V Italiji, na Angleškem,
Francoskem in Španskem so dohnali,
da so šolani ljudje za 4 cm večji ka-
kor kmetje ali delavci. Torej le ne
more biti res, da kultura, oziroma
šola, slabo vpliva na rast telesa.

Naša zemlja.

Za človeško obzorje je naša zemlja
prav velika, saj meri približno 500
milijonov kvadratnih kilometrov. Naša
sosedna Venera meri 400 milijonov
kvadratnih kilometrov, Mars pa le
150 milijonov kvadratnih kilometrov.
Vendar ni naša zemlja niti tako ve-
lika, kakor je majhna pegica na solncu.
Središče naše zemlje je 6370 km glo-
boko pod nami in bi se vozili do te
točke 4 dni z brzovlakom, peš bi pa
hodili leto dni, navzgor pa 5 let.
Seveda ni niti misliti na to, da bi kdaj
prišli do jedra, v srce naše zemlje.
Prevroče bi nam bilo. Če bi dospeli le

400 km globoko, pa bi zašli v vročino 10.000 stopinj. In pravijo tudi, da je jedro naše zemlje železna krogla, ki ima 3500 km v premeru. To kroglo obdaja kamenje 2800 km na debelo. — Kubični meter vode tehta 1 tona ali 1000 kg. Kubični meter kamenja pa tehta 3 tone. Kubični meter zemeljske skorje z vodo in prstjo in kamenjem vred tehta 5600 kg. A koliko tehta vsa naša zemlja? Tako so izračunali, da postavi številko 6 in pripiši še 21 ničel... ton! Suha zemlja je 150krat težja kot vsa morja skupaj. Mesec je pa samo za polovico tako težak kakor zemeljska skorja.

Če prodiramo v zemljo, opazimo, da je po vsakih 30 m za 1 stopinjo bolj vroče. Torej je sredi zemlje 200 tisoč stopinj vročine. Učenjaki se kar ne morejo strinjati s tem številom. Pravijo, da ni mogoče, da bi imelo tako telo tako vročino in bi po vsem tem imelo solnce 20.000.000 stopinj vročine v svojem jedru! Kakšne ogromne številke so to, ki jih ne moremo pojmiti s svojim razumom. In kaj bo z našo zemljo? Njena bodočnost je že znana in vidimo jo upodobljeno in jo poznamo: to je naš sosed mesec, ki je 384 tisoč kilometrov oddaljen od nas. Ta mrtvi, mrzli mesec — taka bo čez milijon in milijon let naša zemlja. Nekoč — kdo ve kdaj! — bo umrlo naše ozračje, potem bo postalo tekoče in se bo strdilo. Zemlja bo vsa v ledenikih, pusta in brez življenja, kakršen je sedaj mesec. No, in kdaj bo sodni dan? »Nikomur ni Oče tega razodel, niti angelom —.« Pač velja: Bog zase, učenjaki zase.

O pojmovanju časa.

Geologija, to je veda o tem, kako se je izpremenila in se izpreminja skorja zemlje, računa le z milijoni let. Koliko časa je preteklo n. pr. od one davne, davne dobe, ko se je, kakor nam pravi znanstvo, izpremenila naša zemlja iz plina v trdo skorjo in ko je krožil naš solnčni sistem krogi samega sebe in čigar majhen del je ves naš svet? Kdo bi mogel to izračunati, kdo pojmiti to ogromno množino časa? In kaj je n. pr. eno leto? To je doba, pravimo, v kateri pride naša zemlja enkrat krog solнца. In vendar tudi ta razlaga ni čisto resnična. A na drugi strani, koliko pomeni doba enega leta za človeško življenje! Če pomislimo, kaj so pomenila leta od 1914 do 1918 za vso srednjo Evropo, kako so se ta vojna leta zagrebla z razbeljenim železom v knjigo človeškega stremjenja. Še stoletja dolgo bodo padale sence teh let na človeštvo.

Poglejmo: Pred 100 leti je živel Prešeren pri nas, pred 160 leti je bil nemški pesnik Goethe še otrok in pred 160 leti je bil velik del človeštva vkovan v verige suženjstva, tlačanstva, pred 160 leti so prodajali vklejnene sužnje na javnih trgih kakor živino. Pred 160 leti so bile Združene države Amerike še majhne španske nizozemske in francoske kolonije, ki so jih zavzeli Angleži. A danes? Kje so naši ljudje iz one dobe, kje vse one države? In vendar — ista doba — 160 let — pomeni le eno leto za planet Neptun; v 160 letih pride namreč Neptun krog solнца. A Neptun je le majhen člen našega solnčnega sistema. Bog ve, koliko časa potrebujejo spremeljenci (trabant) drugih ogromnih solnc, da pridejo krog njih le enkrat, in koliko časa potrebujejo vsi solnčni svetovi skupaj, da pridejo krog največjega, središčnega solнца? To je nemogoče izračunati, nemogoče le v mislih dospeti do konca. In kaj pomeni izven naše zemlje naše pozemsko leto, kaj pomeni pohod te majhne zemlje krog solнца? Nič. A če pomislimo nase, koliko doživimo v enem letu, koliko že samo v enem trenutku, ki časih odloči za vse poznejše življenje! In vendar ni tisto leto, v katerem pride naša zemlja krog solнца, vredno niti toliko v vsemirju, kolikor je vredno, če trenemo le enkrat z očesom! A kdo je preštel, kolikokrat premaknemo na dan jezik, roko? Ali se nam sploh zdi vredno, da bi šteli take trenutke? In še manj je vredna doba enega leta za vse ogromno vsemirje krog naše zemlje.

Preiskujemo skorjo in drob te zemlje in štejemo milijone in milijone let. A v vseh teh milijonih letih se je samo nekoliko izpremenila naša zemlja. Vsi ti milijoni let niso nič v primeri z onimi milijoni, v katerih se je naredila naša zemlja iz plina in se strdila. In venomer se razvijajo nove zemlje — venomer razpadajo stare tvorbe; venomer življenje, umiranje, porajanje, smrt. Vsega tega človeški razum ne more pojmiti, ne doseči in izračunati. Velika in silna je veda, a pridejo meje, ko mora obstati in onemeti. Tu so skrivnosti, ki jih razume in obseže le en sam duh: to je Oni, ki je vse ustvaril — Bog. K.

Nove knjige.

V petih letih okrog sveta. Spisal J. Lavtizar. Samozaložba. Rateče-Planica, 1924.

Pričujočo knjigo bodo zlasti z zanimanjem brali vsi naši fantje, ki so

prestali huda vojna leta v ujetništvu. Z živo besedo pripoveduje »Sodarjev Francelj«, kako je hodil in se prevozil krog sveta. Tu in tam pogašamo globljih in bolj živih opisov posameznih velikih krajev in dežel. Vendar se bo lahko čtivo priljubilo zlasti preprostemu ljudstvu, ki je knjiga zanj tudi napisana. Priporočamo! Km.

Morski vrag. Spisal Jack London. Iz angleščine prevlel J. M. Založila in natisnila tiskarna »Merkur« v Ljubljani, 1926.

Pričujoča knjiga je polna burnih in vznurljivih popisov raznih divjih dogodivščin na ladji »Duh«, ki jo je vodil kapitan Larsen, imenovan »morski vrag«.

Ne bomo razpravljali o vsebini te knjige, povemo le, da je opisovanje prav napeto in draži živce — to je pa tudi vse. Slovenska književnost z njo ni pridobila niti izgubila. Radi bi pa videli, da bi bila slovenščina v njej bolj slovenska. Toliko je nemčizmov, toliko neokretnih in šepavih stavkov, da se zdi, kakor bi bral človek z motnimi naočniki ali v jeziku, ki ga le prav slabo razume. Slovnica, slovnica in živi jezik naroda, gospodje prevajavci! Km.

Zadnja pot kapitana Scotta. Pripovedil Pavel Kunaver. Knjižica obsega 122 strani in 14 slik ter stane broširana 36 Din, vezana 44 Din. Izdala in založila »Tiskovna zadruga« v Ljubljani, 1926.

Zanimiva in žalostna je vsebina pričujoče knjige, ki jo krasijo prav lepe prirodoslovne slike in slike raziskovavcev ledenih, južnih pokrajin. Žalostna pot kapitana Scotta je bila že večkrat opisana in smo jo videli tudi v filmu. Zato je čisto prav, da jo imamo tudi v slovenskem jeziku, ki je v tej knjigi — z malo izjemami — gladek in pristen. Knjigo priporočamo malim in odraslim, ker je vzgojnega, pa tudi znanstvenega pomena in zelo zanimiva. Km.

Jutranja zvezda. Spisal H. Rider Haggard. Iz angleščine prevlel P. M. Černigoj. Ljudska knjižnica 21. zv. Založila Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani, 1926.

»Jutranja zvezda« je tudi napeto pisan roman iz egiptovske zgodovine; doba je orisana po zgodovinskih virih, kot je časih pisal Ebers. Tudi o zvezdoslovju so prav mični podatki in je to dobro posneta slika iz življenja starih Egipčanov. — Prevod je dober in jezik gladek. Priporočamo knjigo, ki je vzgojna ljudska povest in obenem pomembno delo velikega angleškega pisatelja Haggarda. Km.

GOSPODAR IN GOSPODINJA

O lepem vrtu.

Dalije.

Inž. Ciril Jeglič.

Dalije bi ne smele manjkati na nobenem vrtu, ker so vsestransko uporabljive in se prav lahko najde zanje primeren prostorček. Z njimi lahko zasadiš dolge gredice ali pa jih razpostaviš posamez po rabatah in na trati, iz njih napraviš sklenjen obrobek pred skupinami visokega grmovja ali pa izpolniš z njimi tudi praznine, kjer n. pr. manjka kak grmič, ki ga ne moreš več tisto leto nadomestiti, itd.

Zlasti kaktovke se mnogo režejo za vezanje, nenadomestljive so za vence, izredno lepo pa tudi učinkujejo, če jih ne preveč skupaj in v rahlih šopih vložimo v vaze. Za rezanje so pripravne predvsem tiste sorte, ki imajo dolge, debeli žici podobne trde peclje. Pomponke, ki zelo zgodaj in bogato cveto, se odrezane večinoma dlje časa ohranijo nego kaktovke, vendar pa se n. pr. Samariterin in Delices dokaj dolgo držita v vazi. Nizke in košate sorte dalij, ki dosežejo le višino $\frac{1}{2}$ do $\frac{3}{4}$ m, so prav prikladne za nasad v večjih loncih ali lesenih čebrih, ki jih postavimo pred hišo, na verando itd.

Dalije sicer uspevajo skoraj v vsaki količinski dobri zemlji, toda premokra ali preveč (zlasti s svežim hlevskim gnojem) gnojena mesta niso zanjo. Na takšni zemlji preveč zbohotijo v listje ter razvijejo manj cvetja. Tudi po več let lahko sadiš dalije na istem mestu; v tem primeru je zadosti, če zemljo pred zimo globoko prekoplješ in jo rano spomladi premešaš z zrelim kompostom ali dobro preperelim gnojem.

Na prav preprost način si lahko vzgojiš dalije tudi iz semena. Toda če imaš na vrtu le malo prostora in hočeš imeti samo lepe in izbrane dalije, si rajši nabavi za saditev gomolje ali pa mlade rastlinice, vzgojene iz potaknjencev, ki jih dobiš spomladi pri vrtnarjih. Iz semena ti namreč utegnejo zrasti najrazličnejše oblike, med katerimi je tudi dokaj slabih in manjvrednih, pa si moraš iz takšne mešanice šele odbrati dobre oblike za prezimljenje in bodoče leto. Rastline, ki vzrastejo iz gomoljev, so krepkejše in bolj polne, ker iz enega krepkega gomolja požene več stebel.

Dalij ne smemo prezgodaj saditi. Ne samo da mladi brsti brž pozebejo,

marveč se v vlažni in hladni zemlji gomolji ne počutijo dobro, prično gniti in kasno ali pa sploh ne odženejo. Pred začetkom maja se torej nikakor ni treba žuriti s saditvijo. Dobro je, če gomolje 8 do 14 dni poprej, nego jih posadimo na prosto, nekoliko silimo, to je, da jih zagrebemo v plitve zaobjčke ali lonce, postavimo na toplo in jim zalivamo; vendar moramo pri tem paziti, da mladike ne zdivjajo in ne postanejo predolge.

Da se zavaruješ pred kasnim nočnim mrazom, ki nam vrtove dostikrat popari še v maju mesecu, posadi gomolje tako globoko, da so za kakih 10 cm zakriti s prstjo. Sadi po $\frac{1}{2}$ do 1 m narazen, kakor se pač prilega višini in rašči posameznih sort. Ko mlade rastline nekoliko odrastejo, jih je treba privezati h količem, sicer nam jih včasih popolnoma oklestijo in oblatijo poletne nevihte.

Dalije ne zahtevajo mnogo negovanja. Vendar jim vsaj toliko postrezi, da jih zlasti v prvih časih skrbno opleveš in okoplješ; okopavati je treba in vrhno plast večkrat zrahljati posebno na težji zemlji, ki se po vsakem dežju rada zaskorji. Če pa v juniju in juliju, ko dalije najživahneje rastejo, pritisne suša in vročina, jim je treba tudi izdatno prilivati: k eni rastlini izlij po celo vrtno škropilnico, torej približno 10 litrov vode. Kakor hitro opaziš, da ti tvoje ljubljene pešajo v cvetju, okoplji ter vzemi škropilnico v roko in boš videl, kako hvaležne ti bodo za uslugo in kako čudežno, veselo cvetenje bo zažarelo iz njih v vročem avgustovskem solncu.

Že prva jesenska slana prinese dalijam smrt. Mraz jim takoj osmoli listje in zalo cvetje. Ko se shladijo jesenske noči in se bliža prva slana, pokrivaj zvečer vsaj nekaj najlepših grmičev dalij z vrečami; tako si lahko še za nekaj dni, včasih še cele tedne, ohraniš svoje brhke prijateljice.

Gomolji ne vzdrže zime na prostem, toda ne smemo jih tudi ne prezgodaj vzeti iz zemlje. Prezgodaj izkopani gomolji v prezimnem prostoru močno usahnejo in rajši gnijejo. Šele ko so vrhni deli rastline uničeni od mraza, jih začnimo spravljati.

Z ostrim nožem porežemo stebela kakih 10 cm visoko od tal. Na najmočnejši štrcelj prirezane dalije privežemo etiketo, na katero smo napisali ime. Če ne vemo pravega imena,

zapišimo vsaj njeno barvo in visokost rasti, kar nam bo prav dobro služilo spomladi pri razvrstitvi in sajenju.

Gomolje dvignemo iz zemlje, če le mogoče, v suhem vremenu. Pri izkopavanju in dviganju gomoljev zlasti iz težje zemlje prav dobro služi takomenovana vilasta lopata s ploščatimi roglji. Izkopanim kopicam gomoljev nekoliko otresemo prst, toda samo toliko, kolikor gre rada proč. Potem jih znesemo kam pod streho, najbolje v kako zračno lopo, kjer so ponoči varne pred morebitnim mrazom, da se tam nekoliko osuše in odpade preobilna prst. Kopicke obrnemo za nekaj časa na štrclje, da iz njih izteče voda. Ko so se primerno osušile, porežemo močno ranjene gomolje, da ne začno gniti, kar bi lahko uničilo vso rastlino; manjše sveže rane posujemo z ogljenim prahom.

Za ozimljenje gomoljev so pripravni le suhi prostori (kleti), kjer ne zmrzuje, a so toliko hladni, da gomolji ne začno prezgodaj odganjati. Če klet ni popolnoma suha, položimo gomolje na deske (police). Pozimi moramo dalije večkrat pregledati in odstraniti nagnite gomolje. Če začno plesniti, je to znamenje, da je klet prevlažna in topla.

Zlasti gomolji nekaterih novejših in dragocenih sort (n. pr. Ave Maria in Meisterstück) zahtevajo pri prezimovanju dokaj pazljivosti. Zato je najbolje, da manjše, tanke in dolge gomoljce in gomolje novejših, dragih sort vložimo v suho žaganje ali šotni zdrob; če tega nimamo, si lahko pomagamo tudi s peskom ali suho prstjo. Glavno je, da gomolje čez zimo obvarujemo mokrote, ki pospešuje razvoj gnilobe in plesnobe.

* * *

Ali ste že osnažili sadno drevje, okopali in mu pognojili? Dokler je kopno, štihajte, gnojite, pospravljajte po vrtu, uredite in prekopavajte kompost. Preglejte in večkrat prezračite shrambo za zelenjad. Sedaj je čas, da popravite orodje in naročite semena. Ali ste že brali Humekovo knjigo »Domači vrt«? Ali ste že uvideli, da 25 dinarjev na leto res ni preveč za tako poučen strokovni list, kakor je »Sadjar in vrtnar«, glasilo »Sadjarskega in vrtnarskega društva za Slovenijo«? Vsak prijatelj vrtnarstva mora biti član tega društva. Če še niste, se prijavite takoj sedaj že za prihodnje leto!

O prehrani.

Piše dr. Anton Breclj, zdravnik v Ljubljani.

12. Shranjevanje in pripravlanje hraniv z zdravstvenih vidikov.

Velikega pomena za pravšno prehrano je vse ono, kar spada v kuharsko spretnost ali umetnost, kako se namreč hraniva prav pripravljajo, da so užitna in prebavna. V pravem prirodnem stanju hraniva zvečine niso užitna in ne prebavna; pa tudi ona, ki so užitna in prebavna (kakor mleko, jajca, sadje in nekaj zelenjav) presna, v današnjih razmerah večkrat niso uporabna za uživavce, ker se na dolgi poti od proizvajavcev kaj rada izkvari, ako niso prav večje pripravljena za prevoz in čakanje.

V okvir pričujočih razprav sicer ne spada razmotrivanje o spravlanju in pripravlanju hraniv, saj so to zadeve, ki se tičejo kmetijstva, živinorejstva in mlekarstva, vrtnarstva in sadjarstva, gospodinjstva in kuharstva, pa tudi tržnega nadzorstva in drugih občinskih ali javnih uradov. Vendar je treba omeniti vsaj glavne zdravstvene vidike, ki prihajajo v poštev pri shranjevanju in pripravlanju hraniv.

Shranjevanje hraniv.

Hraniva so rastlinskega ali živalskega izvora, torej organske tvorbe, ki so, kakor vsa organska telesa ali njih deli, podvržena skorajšnjemu razpadanju, ko izgine iz njih — življenje. Najrazličnejše živali nam kvarijo in uničujejo hraniva, od sesavcev do žuželk, ki se z njimi hranijo; pravi razkroj ali razpad organskih teles povzročajo raznovrstne glivice in kvasila. Glivice kot rastlinice žive ob hranivih kot zajedavke, kvasila pa vsebuje vsako organsko telo samo v sebi, razdorno delo kvasil se pojavlja le v mrtvih organskih telesih. Glivice in kvasila izpreminjajo hraniva v manjvredne, neuporabne in mnogokrat zelo škodljive razkrojnine.

Delovanje glivic in kvasil je omogočeno samo v zadostni vlagi in primerne toploti; ako ni dovolj vlage ali ako je toplota neprimerna, previsoka ali prenizka, izostane tako delovanje, hraniva ne razpadajo. Na teh načelih pa sloni najbolj naravno shranjevanje hraniv.

Sušenje je že iz davnine znani način shranjevanja ter se uporablja za shranjevanje rastlinskih hraniv (žita, sočivja, sadja, zelenjav, gob i. dr.), pa tudi živalskih hraniv, mesa in rib. Poskušajo celo mleko shranjevati kot

prah (seve samo v neprodušnih posodah, sicer se mlečna tolšča brž pokvari). Suh zrak, solnčna in umetna toplota v vseh mogočih oblikah se uporablja za sušenje hraniv.

Hlajenje je istotako staroznani način shranjevanja, ki se dandanes zelo širi, odkar je odkrito umetno ohlajevanje, zlasti odkar se uporablja celo električna sila v ta namen. Dočim se pri izsušenju hraniva znatno izpreminjajo glede sestave, ko izgubljajo vodo, ostajajo živila primerno shlagena skoraj neizpremenjena dolge dobe. V ledenih močvirjih Sibirije so dobili mamute, ki so tam zmrznili pred tisočletji, popolnoma ohranjene, njih meso je bilo užitno kakor sveže. Oskrba večjih mest z živili se vrši dandanes s pomočjo hladilnic, kjer se hranijo lahko pokvarna hraniva poljubno dolgo, zlasti meso, ribe, jajca in mleko, pa tudi zelenjave in sadje. Tudi v posamičnem gospodinjstvu je priporočljiva mala hladilnica (omara z ledom ali pa električna hladilnica). Gospodinja si nakupi o priložnosti hraniva in jih rabi po potrebi, pri tem si prihrani obilo časa in denarja, jeze in — zdravja!

S sušenjem in hlajenjem se dajo hraniti samo nepokvarjena, zdrava hraniva, zakaj sušenje in hlajenje ne uničuje glivic in kvasil, marveč samo preprečuje njih razvoj in razdorno delo; pokvarjena hraniva se ne dajo ohraniti ali celo popraviti ne na ta, ne na kak drugi način.

Z vročino se dajo shraniti vsa hraniva, ki vročino prenašajo. Vročina zamori, ako traja dovolj časa, vse glivice in uniči kvasila. Sev, tako razkužena hraniva je treba zavarovati pred zopetnim okuženjem, kar dosežemo tako, da jih pregrete neprodušno zapiramo v steklene in druge (navadno pločevinaste) posode. Tako shranjujemo sadje, zelenjavo, mesnine, ribe in mleko, pa tudi že pripravljene jedi. (O tej priliki moram opozoriti, da so pločevinaste konzerve, ki klopočejo ali so celo napihnjene, skrajno sumljive in nevarne!)

Z dolgotrajnim kuhanjem se mnoga hraniva sicer razkužijo, a tudi razkrajajo, da niso rabna. Zato se namesto prekuhanja uporablja **pasteriziranje**, to je večkratno segrevanje do približno 70° C. Ta toplota uničuje sproti vse glivice, ki se razvijajo iz trpežnih trosov, ne kvarijo pa hraniv. S pasteriziranjem se ohranjajo mleko, vino in podobne naglemu razkroju podvržene tekočine. Škoda, da se pasteriziranje ne da uporabljati v malem obratu, kakor je družinsko gospodinj-

stvo, zaradi zamudnosti in mnogih potrebnih priprav!

S kemičnimi sredstvi se dajo shranjevati marsikatera hraniva. Sladkor se rabi za shranjevanje sadja (v suhi obliki kot kandirano sadje, v raztopljeni obliki kot vkuhano sadje) in napravo sokov (malinovega, bezgovega, ribezlovega, citronovega itd.). S kisom se hranijo nekatere zelenjave (kumare, gobe), vinski cvet pa ne prihaja za shranjevanje hraniv v poštev. Kuhinjska sol sama ali v zvezi z drugimi solmi (solitarjem, ki ohranja rdečo barvo) se rabi za shranjevanje mesnin in rib. Zelo razširjeno je prekajevanje mesnin. V rastlinskem dimu se tvori kreozot (beseda je sestavljena iz grških kreas = meso in zodzo = rešujem, torej ohranjevalec mesa), ki se ulega na meso in kot močno razkuževalno sredstvo ovira razvoj glivic, ki bi utegnile hranivo kvariti. Prekajeno meso ima značilni okus in vonj po kreozotu, ki pa ni škodljiv v majhnih množinah, kolikor se ga napravi pri navadnem prekajevanju.

V navadnem življenju se uporablja za shranjevanje mesnin več načinov hkrati ali zaporedoma; meso sole, potem suše, naposled še prekajajo.

V rabi so še druga kemična sredstva, ki naj ohranjajo hraniva, kakor salicilna kislina, benzoeva in borova kislina, ki pa v neopaženih množinah niso uspešna, v učinkovitih množinah pa močno kvarijo okus hraniv in utegnejo škodovati. Nevarna pa so sredstva, ki jih dodajajo hranivom, da ohranijo njih prirodni šar, ker so taka šarila izredno strupena (bakrene soli in podobno). Lepo živozeleni shranki zelenjav in sadja so sumni!

Kaj naj sodimo o vseh teh shrankih? V primeri s presnimi hranivi so vsi shranki manj vredni v dveh ozirih: 1. v shrankih se naglo ali počasi (kakor so pač napravljeni) izgubljajo dopolnila, za življenje prepotrebne snovi, ki jih noben človek ne more pogrešati, in 2. v shrankih se napravljajo prej ali slej razkrojnine hranivnih snovi in te so ponajveč zelo nevarne! Zato naj se uveljavi v vsej naši prehrani kot vodilno načelo, da živilske shranke uporabljamo le bolj izjemoma in oprežno, za redno prehrano pa si dobavljamo presna hraniva v čim bolj prirodnem stanju; kajti košarica svežega sadja je v zdravstvenem pogledu več vredna ko steklenica najboljšega sadnega shranka, presno mleko prekaša vse mlečne shranke, presno meso pa vse slatne mesnine v škatlah ali črevesih!

Priljubljenost hraniv.

Moda in higiena sta si že od nekdaj nasprotni, le redkokdaj se prijazno srečujeta, navadno sta si v laseh, zakaj moda oblastno vlada v kraljestvu videza, higiena pa se obzirno uveljavlja v svetu stvarnosti. Lep videz je sicer, ako je pristen, izraz klenega bistva, toda ker je modi videz nad vse, zanemarja in kvari bistvo in zategadelj prihaja v navzkrižje s higieno, ki neguje zdravo jedro.

Mogočno se šopiri moda v vsem našem življenju, v obleki in telesni noši, ob vseh prilikah doma, v družbi in na poti; moda si dela sužnje že iz otrok v plenica in nas drži v svojih verigah, dokler ne strohnimo v grobovih. Kajpada ima moda svoj odločujoči vpliv tudi v prehrani, tudi v prehrani je potisnjena v ozadje higiena — na veliko škodo zdravju in gospodarstvu.

Katere in kako pripravljene jedi naj uživamo, ukazuje moda ne samo pri razkošnih bogataših, marveč tudi po bornih kuhinjah kmetov, delavcev in večine meščanov, ki imajo zelo pičila sredstva za prehrano na razpolago. V jedi in pijači odločujejo žal manj zdravstveni vidiki ko družabni, to je modni oziri in predsodki, zato je prehrana širših plasti našega naroda v zdravstvenem pogledu mnogokdaj nezadostna in večinoma predraga.

Čenjene bravke, ne bojte se, da posežem v vaš delokrog, vtikajoč svoj nos v vaše lonce in kozice ali brskajoč po kuharskih knjigah in receptih! Kuharska umetnost je vaša zadeva in naloga, želim le izpopolnitve v dveh smereh! Kuharska spretnost naj se razširi v vse kroge našega naroda, prav posebno med delovno ljudstvo, ki potrebuje izdatne in okusne hrane po dosegljivi ceni, sicer si išče dopolnil v okus ščegetajočih, a malovrednih izdelkih živilske industrije in — v alkoholu. Bistvo kuharske umetnosti je pač v spretnosti, ki zna iz preprostih in cenjenih hraniv pripravljati tečne in slastne jedi! Kuharsko znanje naj se tudi poglobi, da bo znala vsaka gospodinja ali njena pomočnica-kuharica tako kuhati, kakor je zdravju primerno, saj opazujemo zdravniki prav pogostoma, da so »najboljše« kuhnje zdravju v kvar!

Vem, da s tem sestavkom ne iztrebim niti mrvice nakopičene modne navlake iz naših kuhinj, ker boj proti modi je nehvaležen in malo uspešen, a začeti je treba in zato naj omenim le poglobitve predsodke in najbolj razširjene zmote, ki

vladajo po naših kuhinjah! (Podrobnosti pridejo na vrsto v kesnejših sestavkih, ko se pobavimo z vprašanjem, kako naj se hrani otrok ali odrasel človek, kako delavec ali uradnik, kako v zdravih dneh in kako v boleznih.)

Zdravniki naročajo prav mnogokrat bolnikom posebno hrano, največkrat **tečno in lahko prebavne jedi**. Tudi po poljudno zdravstvenih spisih in kuharskih navodilih se slave tečne in lahko prebavne jedi! Tako se je izcimila in razpasla usodna zmota, češ, da so tečne in lahko prebavne jedi sploh priporočljive in vsem, bolnim in zdravim, otrokom in odraslim, primerne. Kmalu ne bo več razlike med hrano otrok, ki še nimajo zob, in hrano brez zobnih starcev, med hrano bolnikov v vročnici in zdravih ljudi! Tako se napravljajo jedi iz najnežnejšega mesa; kar je trše, se s kuhinjskimi stroji razdrobi ali skosi, da ne čutimo v ustih najmanjše trdine. Sočivje in zelenjave morajo biti mehke, zmečkane in pretisnjene skozi gosto sito, da se odstranijo iz njih vse teže prebavne ali neprebavne sestavine. Sadje jemo seveda kuhano ali vsaj olupljeno, celo lupine grozdnih jagod se nam zde nevarne. In ljubi naš vsakdanji kruh, kdo ga še pozna, ko nam nudijo namesto njega samo še »pecivo«: mlečne žemljice, maslene kifeljčke, piškote in kekse! Bog ne daj, da pride iz kuhinje kaj na mizo, kar bi se ne dalo že s samim jezikom zmastiti; grizenje in žvečenje se nam že tako zdi nedostojno!

Posledice pretenkokusnega mehkužnega kuharjenja so neverjetno kvarne. Kar ne dela, propada. Pri naši splošno običajni hrani naše zobovje nima dela, zato propada in izpada že mladim ljudem. Ker nam ni treba nič griziti, povaljamo založaj malo po ustih — da bi ga prežvečili in s slino premešali, nismo vajeni — in goltamo cele kose. Želodec prenaša nekaj časa tako grdo ravnanje in ponovno napadanje, končno pa se naveliča — oboli, časih zelo resno. Nastopajo pa še druge prebavne težkoče in črevesne bolezni, najbolj pogosta posledica »tečne in lahko prebavne hrane« je čezdalje hujša zaprtost z raznoterimi drugimi neprilikami, ker taka hrana ne daje dovolj žlindre, ki je potrebna kot dražljaj, da se črevo redno izpraznuje.

Zdravemu človeku ni treba tečne, t. j. zgoščene, z redilnimi snovmi bogate in lahko prebavne, t. j. vseh neprebavnih snovi oproščene in že razklenjene, napol prebavljene hrane. Že otroka je treba navaditi na zredčeno hrano; saj so vsa naravna hra-

niva, ki jih uživamo v nepokvarjeni obliki, prostorno tudi zelo razsežna, n. pr. mleko in sadje, ki ima komaj 10 do 15 odstotkov redilnih snovi v sebi. Ko dobiva otrok zobe, mu je treba dati vsak dan kaj trdega, da si zobe utrjuje in krepi. Najboljše sredstvo za ohranjanje zob je skorja trdega kruha po vsaki jedi, s kruhom se otrok navadi pravilno jesti — temeljito prežvečiti vsak grizljaj — in večina prebavnih bolezni je zanesljivo preprečena!

»Tečna in lahko prebavna hrana« je za zdravega človeka tudi manj vredna, ker se z nepotrebnim pripravljanjem uničujejo tako potrebna dopolnila ali vitamini in odstranjajo prevažne rudninske snovi, ki smo o njih že razpravljali v prejšnjih odstavkih. Zdravemu človeku je treba, da se ohrani zdrav in ogne raznovrstnemu bolehanju, čim več hrane v prirodni, presni obliki, pri vseh drugih hranivih pa, ki jih moramo pripravljati, je treba ohraniti njihovo sestavino kolikor se da neizpremenjeno. Posebno poudarjam vnovič, da se zelenjave, sadje in gomoljnice v kuhinjah preveč izlužujejo (kar pomeni izgubo dragocenih rudnin).

Hrana, ki je običajna po meščanskih družinah in se širi tudi v kmečke in delavske družine, je preveč — **gostilniška** v dvojnem pogledu. V gostilnah pripravljajo samo izdatne jedi — ponajveč mesne in jajčje, prikuhe in sploh rastlinske jedi so stranskega pomena. Kakor sem že večkrat omenjal, je pretežno mesna hrana kvarna; zdrava hrana za zdravega človeka bodi bolj rastlinska ko mesna in rajši samo rastlinska kakor pretežno mesna. Izključno mesne hrane pa že tako nihče ne prenese kaj več časa. Gostilniška hrana je tudi preveč dražljiva (»pikantna«); ne brez namena dodajajo jedem toliko začimb, da ne more ostati brez znatnih okvar, kdor se trajno hrani z dražljivimi jedmi. V domači hrani je treba odpraviti te gostilniške razvade, zlasti otroke in nedorasle ljudi je treba hraniti z rastlinjem in varovati jih vseh nepotrebnih in škodljivih dražil!

Koliko dobrih domačih jedi prihaja »iz mode«, na njih mesto pa se selijo manj vredne in dražje tujke. Ko sem nedavno priporočal borni delavski materi, naj preskrbi svojim slabotnim otrokom kaj več mleka in mlečnih jedi, mi je odvrnila, da je mleko za njene razmere predrago in da daje otrokom za zajtrk in večerjo ali južino ruski čaj, ki tudi »opravi za silo«. Spomnil sem jo, da sok ali prežganka

ali močnik ne stanejo mnogo in res kaj zaležejo. »Ko jih pa ne marajo! Pa tudi časa nimam jaz sama, da bi se ukvarjala s takimi mečkarijami.« Tako se izgublajo žganci, ki so držali naš narod pokonci stoletja, izginja kaša — »otročka paša«, ki se da napraviti slastna v toliko oblikah, pozablja se vipavsko-goriška »skuhinja« in kranjski ričet, tudi fižol se kmalu ne bo smel prikazati na naših mizah, namesto domačih štrukljev dobivamo osvaljke s tujimi imeni. Zakaj vse to? Ker naše domače jedi niso »v modi«, ker jih ne jedo ne na Dunaju ne v Parizu in Londonu in ker jih ne popisujejo kuharske knjige s slavnimi imeni.

Lepo je prizadevanje, da ohranimo in utrdimo svoje narodne posebnosti. O slavnostnih prilikah se radi ponasamo z narodno nošo, iščemo narodnega sloga za hiše in druge zgradbe, svoje domove opremljamo s pohištvo narodnega sloga. Ne toliko iz narodnostnih ozirov kolikor iz zdravstvenih razlogov priporočam kot zdravnik, da se v prehrani otresemo vse nepotrebne in drage tuje navlake ter se vrnemo k preprosti domači hrani. Izvežbane in probujene naše kuharice naj obrnejo svojo pozornost na naše »narodne« jedi in izpopolnijo »recepte«, t. j. navodila, kako jih pripravljati okusne in poceni. Glavno torišče gospodinjskih šol in kuharskih tečajev naj bi bilo, da se gojenke nauče pripravljati preproste domače jedi!

Kosmetika.

Piše Lea Fatur.

Oko.

Včasih so pa zleze presuhe, oko je razdraženo, ker ga ne vlaži tok zleze in si izkuša pomagati s pogostim zapiranjem in utripanjem vek. Suhe oči povzročajo suh in vroč zrak v sobi, prevelika bližina svetiljke, suh in oster veter, vročina. Tudi preden se prične nahod, so oči suhe in žgoče.

Pri suhih očeh se navadijo otroci in odrasli, da pogosto utripajo z vekami in nehote naglo zapirajo oči. Ako zapaziš tako utripanje pri otrocih, morajš doznati, zakaj je to, in iskati pomoči. Stari ljudje si pomagajo s tem, da močijo veke večkrat s slino, a dobro je, če namažeš suhe oči večkrat narahlo z mandljevimi oljem. To pomaga tudi, če so v obrvih ali vekah prhljaji ali če izpadajo.

Mehovi ali klobase pod očmi nastanejo zaradi opešanja prebavil in krvi in od utrujenosti. Slabotni otroci in živčno opešani odrasli imajo vedno na jok pripravljene oči.

Oči so zrcalo duše, pa tudi telesa. Vsaka bolezen se pozna na izpremembi v očeh. Ko peša kri, peša tudi vid. Komur opešajo oči nenadoma, je treba zdravniške pomoči, ne pa naočnikov. Rumenkasto zalite oči dobi, kdor ima bolna jetra, pri zamašenih žilah v spodnjem delu života preprežejo oko rdeče žilice, opešana kri ima trudno viseče veke in mrk pogled; rahlo zabuhle veke ali če so ob robu zatekle, so znak bramorjev. Če so prebavila v neredu, pordi malo belina oči in iz kota ob nosu se izceja večkrat bela, gosta snov. V božjastnih boleznih se skrči punčica in je oko suho in mrklo. Kožne bolezni rade škodujejo vidu, posebno spolne. Marsikdo izgubi vid popolnoma.

Lepo je in more biti le zdravo oko. In kdo ima zdaj popolnoma zdrave oči? Koliko jih je, ki vidijo pravilno samo na eno oko, pa se tega ne zavedajo. Kdor drži pri prenašanju luči oči preblizu, jih pokvari, prav zato oboli mnogim ženskam desno oko. Ako piha preprih pogostoma na eno stran glave, je prizadeto oko na tisti strani; pri hudem preprihu, kakor na vlakcu, izgubiš lahko vid. Tobačni dim in kajenje so velika nadloga za oči; pa tudi močne dišave in vonj cvetja škoduje vidu živčno bolnih. Tako so škodljivi tudi razni plini, žerjavica, razbeljena peč, prah iz tvornic, s cest in iz delavnic. Preslaba ali prehuda svetloba, solnce na nasprotni steni, delo ponoči in pri slabi luči, življenje po gostilnah in kavarnah in podobno — vse je škodljivo za oči.

Ljudje v mestih nimajo takega bistrega vida kakor divjaki zunaj v prirodi. Lovci in poljedelci in vsi, ki živé bolj zunaj in imajo pred seboj širok razgled, vidijo zelo daleč, tako zlasti mornarji. Naše uboge oči pa se trudijo preveč z razbiranjem tiskanega in pisanega. Še pred nekolikimi desetletji je nosil le kak star mož naočnike, zdaj jih nosi že šolska mladina.

Profesor Weber v New Yorku zahteva za otroške sobe zelene ali rdeče zavesa, ki pomirjajo živce in ugajajo našim očem. Dojilje naj nosijo rjave obleke, otroci pa zelene. Torej niso bili nekdanj tako nezavedni glede učinka barv, ko so bila zagrinjala večinoma zelena ali rdeča, kar ni zdaj več v navadi.

Poprej so matere skrbno skrivale novorojenčkove oči pred solncem in svetlobo, zdaj je otrokova soba, vozicek, obleka, vse belo. Otroka postavijo na solnce, da gleda vanj, od bele odeje na vozičku se mu blešči v uboga očka. Odrasli vemo, da se nam

blešči, če sije solnce na sneg ali na steno, ki je hiši nasproti; za drobnega otroka je bela odeja prav tak predmet kakor za nas sneg. Na belem pohištvu, na belih stenah, se ne more odpočiti oko, barvasta zavesa ali luč pa omili belino. Slikana stena je očem bolj prijazna nego bela.

Vsaka nagla izprememba svetlobe škoduje očem, posebno pa otrokovim. Vojaki, kadar hodijo po snegu, dobijo črne naočnike, da jih obvarujejo usode tistih, ki so oslepeli pod Napoleonom, ko so šli preko zasneženih planin. Prav tako je oslepelo v davni davni mnogo rimskih vojakov pri prehodu čez planine; oči so pač vse enako občutljive.

Starši kupujejo otrokom radi igračke, ki se svetlikajo, otrok napenja oči v svetlo stvar in si kvari vid. Škiljenje si pridobi otrok navadno s tem.

Udarci po glavi škodujejo vidu in sluhu, pa vendar se zdi večini ljudi zelo priročno, če se znašajo nad ubogo otrokovo glavo. Skeleč in suh zrak v šolskih sobah, neprimerna svetloba škoduje očem.

Zdravniki na Francoskem so dognali, da postajajo krojači in šivilje in vezilje ob svojem za vid tako napornem delu dalekovidne, šolski otroci pa kratkovidni. Mnogi starši ne pazijo na to, da berejo in pišejo otroci z nosom, namesto z očmi. Sicer si pa razlagajo različno spremembo vida pri otrocih v šoli in pri krojačih s tem, da izvršujejo obrtniki svoje delo mehanično, otrok pa se trudi z duhom. Če gledamo skozi okna, ki so s čipkami zavešana, če imamo tenčice na obrazu, vse to vpliva slabo na vid. Dvojna svetloba, mrak, nepotrebno gledanje skozi povečala, spanje in branje na solncu izmuči očesne živce. Oglate črke izmučijo oko dosti bolj kakor okrogle; čitanje v drugem jeziku in pisavi, katerih nisi popolnoma več, utruje celo glavo, utrujenost pa pride skozi oči. Mnogo ljudi toži, da jih boli glava po čitanju, pa se ne spomnijo, da je krivda v očeh.

Naočniki so gotovo velika dobrota, a ne zvečajo lepote pogleda in obraza. Oči trpijo radi zraka, ki se nabira za steklom; kdor gleda skozi naočnike, jih mora večkrat odložiti, da se odpočijejo oči. Vsak si menca oči, ko je odložil očala in to kaže, da jim to ne dá dobro. Ščipalnik zaščipne nos, da je ves grbast in rdeč, naočniki tiščijo z lokom nos, z zatikavicami pa tiščijo v košč za ušesom, kar povzroča marsikomu hude bolečine. Bilo bi nemara bolje, če bi bili naočniki pritrjeni s prožnim trakom okrog glave. Ko še

ni nosil vsak drugi človek naočnikov, tako pred 50 ali 55 leti, je pa nosil marsikdo na čelu zelen senčnik, ki je varoval oči pred prehudo lučjo. Tudi rdeč robec, ki ga potegneš na čelo, vpliva dobro.

Z naočniki je pač tako, da se ne smeš prenačiliti in ne zamuditi. Sicer je pa tudi v naši dobi dosti oseb, ki so ohranile do visoke starosti bister vid. Tako biseromašnik msgr. Zupan, stoletna gospa v Gradcu, 90letna v Ljubljani in mnogo drugih, ki berejo in šivajo brez pomoči stekla. (Moj oče je prinašal v svojem 88. letu šivanke, ki jih je našel na cesti.)

Bister vid je bistvena potreba za lep nastop in uspeh v svetu; imeli so ga vsi veliki državniki.

Dragocen biser je oko, zato so ugibali že davno zdravjeslovci, kako bi ohranili ta zaklad. Z vlečili za ušesi, ob sencih in pod tilnikom so skušali izvleči bolezen iz oči. Mazali so oči z raznimi tekočinami in mazili, med temi so slovele rožna voda, lilijna in trtna voda in med, ki je raztopljen na rožni vodi. Zdaj je zdravilna veda tako na vrhuncu, da reši marsikatero skoraj že oslepelo oko in uravna marsikatero napako. Mnogotero mazilo za oči lahko škoduje, če ga rabiš na svojo oko. Redno umivanje oči vsak večer, rahlo masiranje od nosu proti čelu, redno življenje, je največ, kar moremo sami storiti za oči.

Angleški, francoski in ameriški listi so se pred nekaj časom prepirali za prvenstvo oči svojih žensk. Američani trdijo, da imajo ženske novega sveta največje in najbolj izrazite oči. Pri filmskih igravkah so zgovorne oči glavna potreba; tako ni čudno, da so slavne oči igravk Beti Balfurjeve in Liliane Gisneve. Večina žensk, ki so umetnice bodisi na odru ali s čopičem, ima lepe oči. In tako nam potrjujejo pravilo, da ima lepe oči in lep pogled le duševno razvit človek.

Moda.

Kaj pravi ženska moda za zimo?

Da bodo krila spet bolj ozka! Ni sicer še nemoderno, če imamo široka krila, vendar je več in več oblek, ki poudarjajo ravno črto. A život (bluza) se je razširila. Pri plaščih vidimo, da so le na hrbtu podobni bluzam, na prsni pa je kraj raven. Mimo tega imajo plašči prav široke rokave, ki so podobni ostankom pelerine. Celo take rokave imajo plašči, da jim visi od rame navzdol še posebna pelerinica. Plašči so obšiti s krznom dveh vrst. Tudi lepše, takoimenovane večerne ali

obleke za gledališča in podobne — so zgoraj iz drugačnega blaga narejene kakor spodaj. Seveda je tudi vse polno okraskov in našitkov iz čipk in vezenin. Zelo moderen je tudi pas. Spretna ženska, ki ima dober okus, si more pri tej modi napraviti prav lične obleke, čeprav si ne kupi novega blaga. Različne ostanke in že nošene obleke sestavi okusno in jih okraši s čipkami ali krznom — pa ima prav lepo in najmodernejšo obleko. — Zelo moderne so žametaste obleke, ki so obenem tudi žive in imajo še posebej ženski značaj. Posebno lepi so žametasti plašči, ki so okrašeni z vezeninami in s krznom. Vsakovrstni blagovi in vsakovrstno krzno je sestavljeno iz raznih koscev, celo pas je sestavljen iz najrazličnejših koscev usnja. Skoraj ni nikjer več ene same barve, vse je pisano in složeno kakor mozaik. Tudi kožuhovine sestavljajo iz različno barvanih koscev. Še bolj kot za poletje je potreben za zimsko modo dober okus za obliko in barvo obleke. Prav posebno je paziti, da se barve ujemajo in niso preveč kričeče. Pri vsem tem pa obleke vendar niso preobložene, temveč je neka tiha in mirna preprostost v njih. Glede pokrival so moderni visoki in ozki klobuki iz žameta, ki segajo prav do vratu in do oči. Las ni videti izpod njih, saj pa tudi lasje niso več moderni — v tem oziru gre moda mirno in vztrajno svojo pot in zdi se, kakor da dolgih las res ne bo nič več. Če se bo s tem podaljšala tudi pamet? — Bolj kot vse druge vrste obleke pa so priljubljene volnene pletene obleke, in sicer imamo pletene plašče, kostime, krila, bluze, telovnike, celotne obleke, posamezne jopice, pahovke, velike rute, klobuke — da celo tako je napredovala ta obrt, da so pletenine, ki so za las podobne pravemu krznu! Pletene obleke vseh vrst so razmeroma poceni, so lahke in gorke in se ne zmečkajo. Zato jih nosi ves ženski svet.

Kuharica.

Juha iz divjačine.

Razreži slabši del divjačine, n. pr. polovico glave, vratu ali rebro kvašenega zajca ali srne. Kosce stresi v kozo v 4 *dkg* raztopljenega sirovega masla ali masti, prideni par koscev čebule, zelene, koreninico peteršilja, korenja, pora in nekaj zrn popra; kozo pokrij in vse skupaj duši, da postane meso mehko; pred dušenjem prilij nekaj žlic vode, da se ne prižge. Ko se zmežča in zarumeni, potresi z žlico

moke in zalij z dvema litroma juhe od kosti. Vse skupaj naj vre še 15—20 minut. Meso vzemi iz kože, ga odberi od kosti, drobno zreži, ga stresi nazaj v juho, katero prej prcedi skozi sito, in zakuhaj vanjo riža ali rezancev.

Peteršiljev krompir h klobasam.

Skuhaj 1 *kg* olupljenega in na kosce zrezanega krompirja, zraven prideni eno čebulo, na kosce zrezano, prav tako eno koreninico peteršilja. Ko je skoro kuhan, mu prideni eno žlico moke, ki si jo zmešala z 3 žlicami vode, prideni še 4—6 *dkg* sirovega masla in eno pest drobno zrezanega zelenega peteršilja. Nato vse skupaj z vilicami narahlo zmešaj in postavi na mizo.

Božično pecivo.

Deni na desko 30 *dkg* moke, 14 *dkg* sladkorja, 1 veliko žlico medu, 1 žlico kakava, pol kavne žličke cimeta, 1 debelo jajce, pol pecivnega praška ter par žlic mleka. Iz vsega naredi testo, ki ga tenko razvaljaj in ga zreži v poljubne oblike. Keksi so v začetku trdi, a se počasi zmečkajo. Zato je potrebno, da se naredi par dni pred porabo.

Rozinova potica.

Stresi na desko 60 *dkg* moke, 10 *dkg* je deni stran za gnetenje, med drugo pa zdrobi z valjarjem 22 *dkg* sirovega masla, prideni dva rumenjaka, dve žlici kisle smetane, 1 *dkg* soli, 6 *dkg* sladkorja, 6 žlic mlačnega mleka in vzhajani kvas iz 2 $\frac{1}{2}$ *dkg* drožja, žličico sladkorja in 4 žlice mlačnega mleka. Vse to urno gneti v testo z ostalo moko, ki si jo dala stran, kakih 20 minut, da je testo prav gladko. Potem ga zvaljaj in zloži skupaj, kakor masleno testo, trikrat zaporedoma. Ko je zadnjikrat zvaljano in skupaj složeno, ga položi na desko, s prtičem pogrnjeno, in ga pokrij z gorko skledo ter pusti, da 2—3 ure vzhaja. Medtem pripravi nadev: mešaj pol ure 14 *dkg* sladkorja, dva rumenjaka, eno žlico topljene ali sladke smetane, zavitek vaniljevega sladkorja in sneg enega beljaka, vse narahlo premešaj, razvaljaj testo za nožev rob debelo, pomazi z nadevom, potresi s 30 *dkg* z dvema žlicama ruma poskropljenih rozin, pol drobno zrezane limonove lupine in eno veliko pest žemelnih drobtinic. Testo ob kraju, kjer ga začneš zavijati, obreži in zavij trdo skupaj, ga položi v model in postavi na nekoliko topel, toda ne prevroč prostor, da vzhaja eno do dve uri. Potico namaži s smetano ali jajcem in peci v srednje vroči pečici eno dobro uro.

Š A L E I N U G A N K E

Za smeh.

Koketnost.

A l e n k a (štiri leta stara):
»Kajne, mama, kadar bom zrastle,
bom imela tudi jaz profil!«

Kako se privabijo obiskovavci.

V nekem večjem južnem mestu Francije sta slavni komponist Liszt in tenor Rubini napovedala vrsto koncertov. Kako pa se začudita, ko zagledata nekega dne samo petdeset poslušavcev v dvorani. Vendar je Rubini pel mojstrsko in Liszt je igral s svojim običajnim ognjem. Ko je bil koncert pri kraju, stopi Rubini na rob odra in izpregovori:

»Gospo in gospodje! Sedaj, ko je soareja končana, Vas prosiva, da nama izkažete čast in greste z nama večerjat.«

V prvem trenutku se osupli povabljeni niso mogli odločiti; toda ker je bilo pravzaprav vabilo zapeljivo, so ga sprejeli. Večerja je bila prav obilna in je stala Liszta in Rubinija 500 frankov.

Prihodnji večer je bila dvorana nabito polna, toda komponist in pevec sta bila previdna dovolj, da nista ponovila povabila prejšnjega večera. Njuna zvižaja se je obnesla nad vse pričakovanje, kajti dohodki so bili najvišji, ki so bili sploh mogoči.

Moderna družina.

M a m a : »No, Dušanček, kaj bi imel rajši, da ti prinese Miklavž: ali bratca ali sestrico?«

D u š a n č e k : »Avtomobil.«

Po pogrebu.

»Škoda! Tak značajan mož in poštenjak, ki je bil!«

»Res je; ampak ko bi nihče ne umrl, ne bi bilo nikoli nič značajnih mož in poštenjakov.«

Zakonski spomini.

»Ali si bil takrat kaj razburjen, ko si prosil svojo sedanjo ženo za roko?«

»Ne, ampak če bi bil vedel, kako bo, bi bil precječ.«

Nehvaležnost.

Stric: »Tebe je sama nehvaležnost! Koliko denarja sem potrosil, da si studiral medicino! Zdaj pa, ko si postal zdravnik, je tvoja prva stvar, da mi prepeveš pijačo! Sram te bodi!«

Čarodejev kotiček.

Goreča snežna kepa.

V snežno kepo vtakni košček kafe in jo užji. Zdelo se bo, da gori kepa. Sneg se bo tajal, kafa pa bo naprej gorela.

Led nad ognjem.

Na trinožček postavi krožnik s snegom, ledom in kuhinjsko soljo. Vrh tega krožnika položi še drugega z vodo. Pod trinožček pa deni posodico z žarečim ognjem. Žarina bo tajala mešanico v prvem krožniku, tajanje pa bo povzročilo mraz, da voda v drugem krožniku zmrzne.

Rešitev ugank v 11. številki.

1. Goska. Beri črke po tem redu: prvo pred vratom, prvo za nogo in prvo za repom, nato drugo itd.:

Kjer ena gos pije,
tam vse druge pijo.

2. Povratnica:

p e s e m
p e v e c
l o v e c
l a n e c
j a n e ž
j e d e ž
s e d e m
p e s e m

3. Posetnica: Sod bobni, denarja ni.

4. Križanica:

p š
s r e č a
e u
o m a k a
a a

5. Spomenik. Usmerjen je od desnega spodnjega vogala proti gornjemu levemu. Načni torej desni spodnji vogal: NA; pojdi na levi gornji: RH, in nadaljuj do konca:

Narhujša je vseh bolečin
kesanje, krivice spomin! S.G.

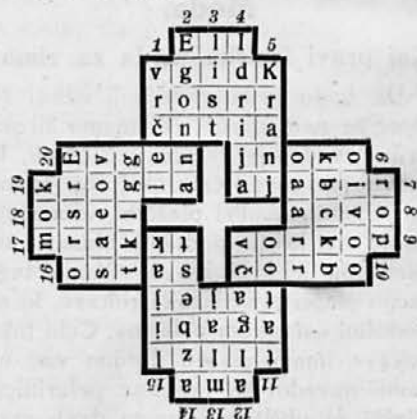
6. Besedna uganka: Brat, Ezav, popotnik, tujec, Ninive, meter, Dunaj.
Brez potu ni medu.

7. Človek. Sedem zob in sedem vretenec — čitaj vsako sedmo črko:

Kar si, ne vidiš;
kar vidiš, je tvoja senca.

8. Mozaik: Hudodelec.

9. Črkovnica:

Veliko ropota, malo moke.